

OSLOMET

Mathilde Fuglesang Stokke

**Barn som gjenstand for seksuell
oppmerksomhet**

En studie av eksperters fortellinger om seksuelle overgrep mot barn

Masteroppgave i sosialt arbeid
OsloMet – storbyuniversitetet
Fakultet for samfunnsvitenskap

OsloMet – storbyuniversitetet , Fakultet for samfunnsvitenskap
Oslo 2019

Sammendrag

Denne masteroppgaven er resultat av en kvalitativ undersøkelse av terapeuter og fagfolks fortellinger om seksuelle overgrep mot barn, og dem som har begått overgrepene. Ekspertene har bakgrunn fra ulike profesjoner, og lang erfaring fra arbeid med overgripere. Intervjuene ble gjennomført med hensikt om å tilegne seg informasjon om hvordan ekspertene «snakker om» overgrepssproblematikken. Som teoretisk utgangspunkt for analysen gjorde klassikerne Max Weber og Michel Foucault det mulig å studere maktforholdene i overgrepssfortellingene. Ved hjelp av Foucault ble det tydelig hvordan ekspertenes begrepsbruk virket å bringe med seg en viss type kunnskap, og et budskap om informantenes forståelse av overgripere. På bakgrunn av ekspertenes profesjon, var det distinksjoner i deres begrepsbruk. Overgriperen ble omtalt som både pasient, klient, innsatt, dømt og «den man observerer». Når ekspertene snakket om overgrepshandlingen, var det to ulike fortellinger som utpekte seg. I all enkelhet snakket ekspertene om overgrep som intendert handling, og overgrep som uintentert handling. I den anledning var det fruktbart å studere maktforholdene i mennenes handling inspirert av Weber. Gjennom sine fortellinger tilskrev ekspertene overgriperen ansvar for de overgrepene som et tilsiktet resultat av intensjonell makt. Når informantene snakket om overgrepet som noe uintentert, fokuserte de på hvordan dette er en virkning av mennenes avmaktsposisjon, og fraskrev mennene ansvar for overgrepet. De inkluderte isteden andre forhold som årsaken for at mennene var plassert i en avmaktsposisjon. Ekspertene la også vekt på hvordan relasjonen mellom en voksen og et barn er preget av ulik maktbalanse, hvilket vil kunne være en betingelse for overgrep, eller bidra til seksualitet på avveie.

Forord

I ett og et halvt år har jeg arbeidet med prosessen om å ferdigstille dette masterprosjektet. I den anledning ønsker jeg å takke alle som har hjulpet meg underveis.

Først og fremst vil jeg takke Margrete Wiede Aasland som tok seg tid til å møte oss tidlig i prosessen. Takk for alle nyttige tips, alt fra bøker, kontaktopplysninger til relevante personer, og informasjon om temaet vi studerer. Takk for at du så viktigheten av vårt prosjekt.

Tusen takk til min veileder Marit Haldar som ønsket å fullføre denne prosessen med oss. Det er uvurderlig hvordan du har hatt troen på oss, tilpasset veiledningen til vårt utgangspunkt, og bestandig har vært tilgjengelig for spørsmål. Dine tilbakemeldinger og motiverende møter har vært uerstattelige.

En stor takk til alle de kunnskapsrike og åpne informantene som tok seg tid til oss, og delte interessante historier og fortellinger. Takk for at dere prioriterer fagformidling. Dere sørget for at prosjektet kunne realiseres.

Tusen takk til Astrid, mamma, pappa og Katrine for korrekturlesing og enestående tilbakemeldinger. Dere har hjulpet meg til å strukturere abstrakte tanker. Og selvfølgelig takk til Trude Sagen for gode klemmer.

Tusen takk alle de tålmodige menneskene jeg har rundt meg, for deres støtte, tiltro og oppmuntring.

Sist, men ikke minst ønsker jeg å takke Maren Finckenhagen og Synnøve Buen, forskningsgruppens andre medlemmer. Med deres motivasjon, reflekterende tanker og drøftinger, kunnskapsrike tips, datakunnskaper, humor og glede, har denne masteroppgaven latt seg gjennomføre. Sammen klarer vi alt.

Oslo, mai, 2019

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	v
Forord	vi
1 Innledende ord	9
1.1 Oppgavens struktur	9
1.2 Bakgrunn for prosjektet	11
1.3 Prosjektets formål og problemstilling	12
1.4 Hvorfor et maktperspektiv?	13
1.5 Betydningen av «seksuelle overgrep mot barn»	14
1.6 Hvem vi er forskningsgruppe	15
1.7 Gjennomgang av relevant litteratur	16
2 Teoretisk utgangspunkt	18
2.1 Makt og avmakt	18
3 Metode	22
3.1 Veien til målet	22
3.2 Søknad til NSD og fengsler	23
3.3 Informasjonsskriv	24
3.4 Kvalitativ metode	24
3.5 Valg av informanter	26
3.6 Semistrukturert samtaleintervju og intervjuguide	27
3.7 Gjennomføring av intervju	29
3.8 Erfaringer og refleksjoner om intervjuprosessen	29
3.9 Forskningsetikk	31
3.10 Tematisk analyse	32
3.10.1 Temaer for analyse	33
4 Ekspertenes bruk av begreper	34
4.1 Profesjon og relasjon som forutsetning for begrepsbruk	34
4.2 Begrepet pedofil og pedoseksuell	37
4.3 Oppsummering av terapeutenes og fagfolkens begrepsbruk	39
5 Overgrep som utilsiktet resultat	40
5.1 Overgripernes barndoms- og oppveksthistorier	40
5.2 Hvordan fremstiller ekspertene mennenes ulike egenskaper?	46
5.2.1 «Typisk taper»	46
5.2.2 «Så er de nesten barn sjøl»	48
5.3 Hvordan snakker informantene om overgrepet?	50
5.3.1 Overgrep som resultat av livskrise	51
5.3.2 Overgrep som behov for nærhet – manglende intimitetskompetanse	53
5.3.3 Overgrep som metode for å lette på egen smerte	55

5.3.4	Overgrep som avhengighet og hekt	56
5.4	Oppsummering.....	57
6	Overgrep som tilsiktet resultat	58
6.1	Hvem står ansvarlig for overgrepet?	58
6.2	Tillit som forutsetning for intensjonell makt	60
6.3	Former for intensjonell makt	61
6.3.1	Hvordan mennene velger seg ut sårbare familier	61
6.3.2	Hvordan mennene foretar bevisste yrkesvalg.....	63
6.3.3	Manipulasjon som intensjonell makt.....	65
6.3.4	Trusler som intensjonell makt	67
6.4	Oppsummering.....	69
7	Avslutning.....	70
8	Litteraturliste.....	73

1 Innledende ord

«Faren skal ha utsatt henne for minst 160 overgrep», er en av overskriftene i Aftenposten januar 2019 (Lindberg & Røren, 2019). Samme år ble en av de største overgrepssakene i moderne norsk tid avdekket. Saken handlet om en 26 år gammel gutt som var tiltalt for 300 nettovergrep (Malm, 2019). Dette er bare to av sakene de siste årene der overgrep mot barn får plass i media. Det er i midlertidig vanskelig å konstatere sikre tall på hvor mange barn som har opplevd overgrep, og hvor mange som har begått seksuelle overgrep. Ikke alle overgrepssaker blir oppdaget, og ikke alle overgrepssaker blir fortalt til andre.

Seksuelle overgrep vekker reaksjoner hos mange. De fleste mener at seksuelle overgrep er uforståelig, og ser på det som en grusom handling. Bufdir (Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet) opplyser at «15% av norske menn og kvinner oppgir å ha vært utsatt for en eller flere former for seksuelle overgrep før fylte 18 år» (Bufdir, 2017). En kan med sikkerhet si at seksuelle overgrep mot barn forekommer, det har eksistert i mange år, og det vil trolig forekomme også i fremtiden.

Alle står fritt til å gjøre seg opp en mening om temaet «seksuelle overgrep». Både mediebildet og jungeltelegrafene er sterke bidragsytere til å formidle holdninger til tematikken. Folk ytrer sine holdninger til overgrepssproblematikken, ofre som har vært utsatt snakker om overgrepserfaringer, men man hører sjeldnere historier fortalt fra overgriperen.

Fokus for dette prosjektet er de overgrepssakene som er oppdaget, hvor overgriper i kraft av dette er i relasjon til en ekspert. Prosjektet undersøker overgrepssfortellinger fortalt av terapeuter og fagfolk som arbeider med menn som har begått seksuelle overgrep mot barn. Prosjektets overordnede mål er å studere hvordan ulike former for makt kommer til syne i ekspertenes fortellinger om seksuelle overgrep. Som en forlengelse av dette, skal jeg undersøke om ekspertene impliserer en årsakssammenheng mellom maktforhold og det seksuelle overgrepet.

1.1 Oppgavens struktur

Denne masteroppgaven er i hovedsak delt inn i fire hovedkapitler- prosjektets innledende kapittel, prosjektets metode, deretter oppgavens analysedel, og avslutning.

Innledningsvis, i prosjektets første kapittel, redegjør jeg for prosjektets bakgrunn. Denne redegjørelsen inkluderer hvorfor prosjektet er viktig, formålet med prosjektet, prosjektets problemstilling, og hvorfor jeg anlegger et maktperspektiv når jeg analyserer. Jeg redegjør også for oppgavens forståelse av «seksuelle overgrep», forskningsgruppens samarbeid, og hvordan jeg har anvendt relevant litteratur.

Kapittel 2 handler om prosjektets teoretiske bakgrunn. Jeg utdyper hvordan et teoretisk utgangspunkt har hjulpet meg til å rydde analysen, og redegjør for hvordan jeg skal anvende Max Weber og Michel Foucault sin forståelse av makt.

Kapittel 3 handler om prosjektets metode. I kapittelet redegjør jeg for arbeidet jeg gjorde tidlig i prosjektet, og hvilke avgrensninger og begrensninger jeg måtte gjøre for å konkretisere oppgaven. Metodekapittelet inneholder også informasjon om informantene og rekrutteringen av disse, gjennomføringen av intervju, analyse av datamaterialet, og metodologiske refleksjoner rundt valgene.

Den neste delen er oppgavens analysedel, som er tredelt. I første analysekapittel (4) undersøker jeg terapeutenes og fagfolkernes bruk av begreper. Jeg undersøker om begrepsbruken kan ha sammenheng med ekspertenes ulike profesjoner. Videre undersøker jeg hvordan valg av begreper kan legge føringer for hvordan man oppfatter informasjonen ekspertene gir, og eventuelt hvordan dette signaliserer informantenes holdninger til tematikken de snakker om.

I kapittel 5 undersøker jeg hvordan ekspertene snakker om overgrepet som en utilsiktet handling, og som resultat av å være i en avmaktsposisjon. Videre undersøker jeg hvilke forhold ekspertene mener har plassert mennene i denne posisjonen, og viser hvordan ekspertene med dette antyder at mannen alene ikke kan stå ansvarlig for overgrepet.

I kapittel 6 undersøker jeg hvordan ekspertene snakker om overgrepet som en tilsiktet handling, og resultat av bevisste og strategiske valg. I dette kapittelet reflekterer jeg rundt de tilfellene der informantene snakker om mannens bruk av intensjonell makt for å muliggjøre overgrep. Videre undersøker jeg hvordan informantene i sine fortellinger virker å tilskrive mannen ansvar for overgrepet.

I kapittel 7 oppsummerer jeg funnene jeg har lagt vekt på i prosjektet. I all hovedsak fokuserer jeg på funn fra prosjektets analysedel, og ser dette i sammenheng med relevant litteratur. Jeg plasserer også prosjektets relevans i lys av faget sosialt arbeid.

1.2 Bakgrunn for prosjektet

Det fremgår av Den internasjonale sosialarbeidsorganisasjonen at sosialt arbeid er en «profesjon som arbeider for sosial endring, problemløsning i forhold mellom mennesker for å forbedre deres velferd» (Berg, Ellingsen, Levin & Kleppe, 2015, s. 21). Som fremtidig sosialarbeider, og i løpet av min studieerfaring, har jeg til gode å lære om seksuelle overgrep. Jeg ønsker å tilegne meg mer kunnskap om hvordan man håndterer potensielle situasjoner der man møter ofre for seksuelle overgrep, pedofile eller overgriperen selv. Fordi seksuelle overgrep mot barn forekommer, synes jeg det både er viktig og nødvendig å gjennomføre et prosjekt med denne tematikken. I fremtiden vil det blant annet være min oppgave å arbeide for sosial endring, og lette spenningsfeltet i vanskelige møter mellom individ og samfunn (Levin, 2004).

På 1940- og 50-tallet ble Kinsey-rapportene publisert. Tittelen var «Sexual Behaviour in the Human Male» og «Sexual Behaviour in the Human Female». Rapportene tar for seg det de titulerer, nemlig kvinnelig og mannlig seksuell atferd, på bakgrunn av en undersøkelse av amerikanske kvinner og menn. De ble utgitt i en tid der seksualitet som tema fortsatt var tabubelagt, og det kan virke som rapportene var med på å bidra til en historisk endring rundt åpenhet angående seksualitet (Almås, 2017).

Romanen *Lolita*, som senere har blitt filmatisert, ble i 1955 utgitt av den russiske forfatteren Vladimir Nabokov (Øverland, Børtnes & Lunde, 2017). Historien dreier seg om det emosjonelle og seksuelle forholdet mellom en voksen mann og en jente på 12 år (*Lolita*). Romanen er skildret på en måte som inkluderer leseren i den voksne mannens opplevelse av forholdet, den utfordrende relasjonen *Lolita* og mannen har, og *Lolitas* situasjon. Det er en kontroversiell roman som tar for seg et forhold med mye tabu og forbudtheter. Like fullt er romanen en god skildring av hvordan en overgrepssituasjon kan se ut. En situasjon med manipulasjon, overgrep, forelskelse, seksuelt samkvem, og makt.

Det er interessant å bemerke seg den historiske utviklingen som har skjedd innenfor temaet seksualitet og overgrep. Det er nå 64 år siden Lolita ble gitt ut, og 71 år siden den første Kinsey-rapporten ble publisert. Mye har endret seg hva gjelder måten man snakker om seksualitet, underviser om seksualitet og hvordan man er langt mer åpen om temaet. Likevel er tematikken fortsatt tabubelagt.

Der media, kunst, litteratur og annen forskning har bidratt til menneskets oppfatning av normal seksualitet, ønsker jeg med dette masterprosjektet å få mer kunnskap om unormal seksualitet mellom barn og voksen. Jeg håper prosjektet kan være med på å gjøre temaet mindre tabubelagt. Med det mener jeg at selv om overgrep mot barn av de fleste blir sett på som grov vold, og en grusom handling, må man snakke om tematikken for å øke folks kunnskap om det. For å kunne skape en endring slik at seksuelle overgrep mot barn ikke forekommer, må man våge å kommunisere problemet.

1.3 Prosjektets formål og problemstilling

Formålet med dette prosjektet er å undersøke hvordan terapeuter og fagfolk forstår overgripere og pedofile, samt hvordan de oppfatter overgrepshandlingen. Prosjektet fokuserer på ekspertenes fortellinger, og hvordan de *snakker om* temaet er fokus for interesse. Med «snakker om» mener jeg hvilke begreper og terminologier, samt historier terapeutene og fagfolkene forteller.

For mange er seksuelle overgrep mot barn, og/eller pedofili et utfordrende tema. En erfaring jeg har gjort meg, er hvordan folk reagerer når jeg forteller om prosjektets tema. Enkelte synes prosjektet virker utfordrende å gjennomføre på grunn av den tunge tematikken, samtidig som de ser viktigheten av å tilegne seg slik kunnskap. Denne erfaringen gjorde meg oppmerksom på et behov, nemlig å øke folks kunnskap om et vanskelig tema. Ettersom det er flere parter involvert i en overgrepssituasjon, kan man tilegne seg denne kunnskapen fra ulike hold. På den ene siden står offeret, i dette tilfellet barnet som er den utsatte i overgrepet. På den andre siden står overgriper, den som utfører overgrepene. «Folk flest» og samfunnet har også meninger og tanker om fenomenet. Ikke minst har terapeuter eller andre fagfolk som arbeider med overgripere mye å si hva gjelder tematikken. Mange av dem har erfaring både fra offeret og overgriperens side. En av terapeutene jeg intervjuet var streng i talen da hun sa *«dere skal ikke prøve å forstå disse mennene, det må dere huske. For dere vil aldri klare å*

forstå en slik handling, og det skal vi heller ikke gjøre. Men vi kan snakke med dem, undersøke årsaken og studere handlingene deres. Men dere skal ikke forstå de». Derfor skal jeg, når jeg bruker begrepet «forstå», undersøke hvordan ekspertene virker å «forstå» overgripere og deres handlinger.

På bakgrunn av dette er prosjektets problemstilling: *Hvordan forstår terapeuter og fagfolk seksuelle overgrep mot barn og overgripere?*

Med «terapeuter» mener jeg eksperter som har hatt overgripere i terapi, enten individuelt eller i gruppeterapi. Med «fagfolk» sikter jeg til gruppen eksperter som har bred erfaring fra arbeidet med mennesker som har begått seksuelle overgrep mot barn. En samlebetegnelse er «eksperter», hvilket innebærer informantenes ulike profesjoner: terapeut, sexolog, psykiater, psykologspesialist og miljøterapeut i fengsel.

Når jeg undersøker hvordan fagfolk og terapeuter forstår overgripere og deres handlinger, legger jeg til grunn en forståelse om at overgrepene er påvirket av makt. Jeg stiller datamaterialet følgende spørsmål:

- 1) Hvilke diskurser kommer til syne i ekspertenes begrepsbruk?
- 2) Hvordan snakker ekspertene overgriperne inn i avmaktsposisjon?
- 3) Hvordan snakker ekspertene om overgrepene som virkning av intensjonell makt?

I det jeg forsøker å forstå hva informantene «snakker om», legger jeg til grunn av «För att kunna förstå en annan individ måste man se både de rationella och irrationella sidorna och att människans handlande till större eller mindre del styrs av omedvetna mekanismer och processer» (Andersson, 2002, s. 22).

I neste kapittel redegjør jeg tydeligere for hvorfor jeg anlegger et maktperspektiv når jeg undersøker prosjektets problemstilling.

1.4 Hvorfor et maktperspektiv?

I en situasjon der en voksen person forgriper seg på et barn, finnes det tilfeller av makt. «Med aldersforskjellen følger forskjeller i innsikt og erfaringer, og derfor også tilgangen til manipulasjonsmidler. Med alder følger fysisk styrke og ulike verbale kunnskaper til å kunne

forsvare og forklare seg med» (Sætre, Jebsen & Holter, 1986, s. 59). Som utgangspunkt legger jeg til grunn en forståelse om at relasjonen mellom voksen og barn må være betinget av makt.

Det vi vet om seksuelle overgrep mot barn er hvordan en overgriper seksuelt misbruker et individ som er yngre og mindre enn seg selv. I en oversettelse av boken *Seksualitetens historie 1, viljen og viten* (1999) av Michel Foucault står det at «seksualitet er ikke det mest umedgjørlige elementet i maktrelasjonene, men snarere et av de elementer som best lar seg utnytte: Den er anvendbar for de fleste taktikker og kan tjene som støttepunkt og mellomledd for de forskjelligste strategier» (Foucault, 1999, s. 115). Slik jeg forstår utsagnet, dreier det seg om at seksualitet kan være et nyttig middel til å utøve makt. I den anledning må man også reflektere om makt kan være et nyttig middel for å utøve seksualitet.

Ettersom makt gjør seg gjeldende i relasjonen mellom voksen og barn, og overgrepensproblematikken, har jeg valgt å anlegge et maktperspektiv når jeg analyserer terapeutene og fagfolkenes fortellinger om overgripere og handlingene de har begått. Det er interessant å studere maktens ulike former, og hvordan den kan opptre både eksplisitt og implisitt. Jeg ønsker med et maktperspektiv å undersøke hvilken rolle makt (og avmakt) får i eksperter fortellinger om seksuelle overgrep mot barn.

I kapittel 2 utdyper jeg hvilke maktperspektiver jeg anvender i prosjektets analyse.

1.5 Betydningen av «seksuelle overgrep mot barn»

Siri Søftestad har i boken *Seksuelle overgrep. Fra privat avmakt til tverretattlig handlekraft* (2005) bidratt til hva et seksuelt overgrep mot barn kan forstås som, og uttrykker at overgrepet kjennetegnes av fem viktige aspekter. Overgrepet 1) «handler om at en voksen persons seksuelle behov rettes mot et barn», en 2) maktrelasjon der den eldste er overlegen barnet i relasjonen, «både fysisk og psykisk», 3) «en seksuell relasjon» der et barn blir plassert i en voksenposisjon for tidlig, og hvor opplevelse av smerte og frykt kan blandes med nytelse og lyst. Overgrepet handler også om en 4) «svikefull relasjon». Den voksne misbruker barnets tillitt, og sin egen posisjon som rollemodell og trygg voksen. 5) «En hemmelig relasjon» fordi det er overgriperen som bestemmer situasjonen. Det er derfor flere barn som ikke forstår at det de utsettes for er en gal handling (Søftestad, 2005, s. 35-37).

Seksuelle overgrep er definert på ulike måter. Overgrep kan ses i sammenheng med seksuell vold, og dreie seg om «seksuelle handlinger som utføres mot en persons vilje, og ved hjelp av tvang eller trusler» (Skilbrei & Stefansen, 2018, s. 15). I loven reguleres seksuelle overgrep som en straffbar handling, og tar for seg ulik seksuell omgang, eller seksuelt motivert handling med barn under og mellom 14 og 16 år (Straffeloven, 2005). Seksuelle overgrep kan forstås som en handling der seksualitet blir brukt som fremgangsmåte, enten som middel for å oppnå makt, eller at makt brukes som middel for å oppnå sex (Skjørten, 1988).

Det er verdt å nevne at jeg inkluderer nettovergrep i forståelsen av «seksuelle overgrep mot barn», uten å vektlegge en stor forskjell mellom nettovergrep og fysiske overgrep. Også nettovergrep er ulovlig ut ifra Straffeloven (2005). Nettovergrep handler om digital vold og seksuelle overgrep som skjer via nettet (Bufdir, 2019). Når jeg underveis i prosjektet snakker om seksuelle overgrep mot barn, fokuserer jeg på de overgrepene som er begått av voksne menn. I den anledning er det viktig å presisere at også kvinner og ungdom/unge voksne begår seksuelle overgrep mot barn (Kripos, 2016). Denne avgrensningen tok jeg på bakgrunn av tilgangen til annen forskning og litteratur, samt terapeutenes og fagfolkene erfaring. Mye av forskningen som har blitt gjort, dreier seg om mannlige overgripere. Fagfolkene hadde noe erfaring fra kvinnelige overgripere, men i størst grad fra mannlige overgripere. Jeg velger og ikke gå inn på distinksjonen mellom incestuøse overgrep og overgrep utenfor familien, ettersom terapeutene og fagfolkene ikke snakker ulikt om disse overgrepene. Når jeg i det følgende snakker om «menneskes handling» eller «overgrepet», sikter jeg til det seksuelle overgrepet som er gjort mot et barn, jamfør definisjonen ovenfor. Når jeg snakker om «mannen» mener jeg i de tilfeller overgriperen.

1.6 Hvem vi er forskningsgruppe

Dette prosjektet ferdigstilles som et resultat av samarbeidet med Maren Finckenhagen og Synnøve Buen. Sammen er vi en forskningsgruppe som skriver hver vår masteroppgave, med forskjellige vinklinger, men med felles tema, nemlig seksuelle overgrep mot barn.

Maren Finckenhagen gjennomfører en begrepshistorisk analyse av fenomenet seksuelle overgrep mot barn. Synnøve Buen og jeg gjennomfører en kvalitativ undersøkelse hvor vi

sammen har innhentet datamaterialet, men analyserer denne informasjonen ulikt. Synnøve Buen skal analysere seksuelle overgrep ut ifra et maskulinitetsperspektiv.

Det er flere fordeler med å studere samme tema. Vi mener vi til sammen får belyse fenomenets kompleksitet i langt større grad enn om vi gjorde det alene, fordi vi studerer fenomenet i lys av ulike perspektiver. Samarbeidet har også praktiske fordeler. Vi deler nyttige artikler, tips, fremgangsmåter og annen litteratur ettersom vi arbeider med samme tema. Vi leser hverandres oppgaver, har felles veiledning, og samarbeider tett. Et slikt samarbeid virker tidsbesparende. Selv om vi skriver ulike oppgaver, studerer vi det samme temaet, og kommer derfor over ulike kilder av interesse. Fordi vi har et ulikt språk og ulik utdanningsbakgrunn, kan vi komme med konstruktive tilbakemeldinger på oppbygning av oppgaven, disponering av tid, korrekturlesing, og andre tips. Det er nyttig å bruke forskningsgruppen som diskusjonspartner når man selv lett blir låst fast i eget syn, og blind i egen oppgave. Like fullt skriver vi selvstendige oppgaver ut ifra ulike teoretiske perspektiver. Det ferdigstilte prosjektet er et selvstendig arbeid.

1.7 Gjennomgang av relevant litteratur

Underveis i dette arbeidet, har annen litteratur om «seksuelle overgrep» fungert som gode verktøy for å forstå et komplekst tema. Allerede eksisterende litteratur har hjulpet meg til å se sammenhenger i informantenes fortellinger, både mellom informantene, og mellom informant og annen litteratur. Jeg skal i det følgende presentere den litteraturen jeg i størst grad har henvendt meg til.

Psykologen Nicholas Groth har skrevet mye om voldtektsmenn og overgripere. I bøkene *Men who rape. The Psychology and the offender* (1979) og *Handbook of clinical intervention in child sexual abuse* (1982) forteller han, på bakgrunn av intervjuer med overgripere, om diverse kjennetegn hos en overgriper. Groth er skaperen av begrepene Fixated og Regressed offender som skiller mellom to ulike typer overgripere. Groth har bidratt med kunnskap om hvordan overgripere forgriper seg for å dekke et behov. Enten om dette behovet dreier seg om seksuell nytelse, eller som utløp for uløste konflikter, for eksempel fra barndom eller andre relasjoner. I tillegg snakker Groth om ulike typer overgrep, og skiller i grove trekk mellom to ytterpunkter. De truende og til dels voldelige overgrep, og de mer «kjærlige» overgrepene

hvor overgriper drar nytte av tilliten barnet har til den voksne (Groth, 1982; Groth & Birnbaum, 1979).

Marianne Cecilie Brantsæter fullførte i 2001 prosjektet *Møter med menn dømt for seksuelle overgrep mot barn*. Brantsæter har i sin avhandling vektlagt mennenes egne fortellinger, og viser utdrag fra intervjuene til leseren. Brantsæter problematiserer hvor lite av forskningen på feltet som inkluderer et kjønns- og maktperspektiv, og hvordan mesteparten av forskningen virker å dreie seg om studien av overgrepets årsaksforhold. Min analyse har blitt inspirert av blant annet Brantsæters fortåelse av begreper som reviktimisering, Regressed/Fixated offenders, grooming-strategier, og avmakt og maktens rolle i overgrepet (Brantsæter, 2001).

Inga Tidefors Andersson (2002) har på lik linje med Brantsæter intervjuet menn som har begått overgrep mot barn i sin avhandling *Från barndom till brott. Om 20 män dömda för sexuella övergrepp mot 38 barn*. I avhandlingen forsøker hun å tilegne seg mer kunnskap om overgriperes behov og motiv bak overgrepet. Avhandlingen har blant annet bidratt med kunnskap angående hvem som blir de utsatte barna og hvorfor, samt betydningen av relasjonen mellom voksen og barn, og hvordan familieklimaet ofte kan se ut i situasjoner der barn blir misbrukt. Like fullt hadde Andersson refleksjoner rundt hvem overgriperen var og hvorfor han begikk overgrep, noe som hjalp meg til å ramme inn mine informanters fortellinger.

Siri Søftestad sine bøker *Seksuelle overgrep. Fra privat avmakt til tverretatlig handlekraft* (2005) og *Grunnbok i arbeid med seksuelle overgrep mot barn* (2018) skiller seg fra eksemplene ovenfor i det hennes bøker ikke er basert på kvalitativ forskning. Jeg ønsker likevel å inkludere bøkene i litteraturlisten, ettersom de har hjulpet meg, nærmest som et oppslagsverk når jeg har hatt utfordringer med å *forstå* ulike begreper og forståelser. Med sine overkommelige forklaringer, illustrerer hun klart hva et overgrep kan forstås som, hva som kjennetegner overgriperen, hvordan overgrepet både kan være et resultat av avmakt, og makt, og hvorfor noen mennesker forgriper seg på barn.

2 Teoretisk utgangspunkt

Problemstillingen i betraktning, og om hvordan terapeuter og fagfolk snakker frem overgrepene og overgrep som *noe* preget av makt, så jeg det som nødvendig å rydde mitt datamateriale deretter. Jeg bestemte meg først for å granske fenomenet *makt* på en oversiktlig og lettfattelig måte. Det var derfor naturlig å henvende meg til de klassiske tenkerne, Michel Foucault og Max Weber. Weber sin forståelse av makt, skal hjelpe meg til å organisere informantenes fortellinger om overgrepet og overgreperne. Foucault sin forståelse av diskurser og makt bidrar til hvordan jeg analyserer informantenes begrepsbruk

Som utgangspunkt ble jeg inspirert av de oversatte bøkene til Max Weber- *Verdi og handling* (1999), *Makt og byråkrati* (1971), og Michel Foucault sin *Seksualitetens historie i Viljen og Viten* (1999). I en kombinasjon av Weber og Foucault sine bøker, samt sosiologen Fredrik Engelstad sin forståelse av makt og fortolkning av klassikerne, begynte jeg å studere makt fra ulike perspektiver. Engelstads forståelse av Weber og Foucault er et nyttig verktøy når man leser de originale tekstene. Han gjør det lettere å forstå abstrakte tanker og eksempler. I tillegg skisserer Engelstad fenomenet makt på en alminnelig måte, med hverdagslige eksempler. Jeg har hatt betydelig hjelp av hans tolkning av klassikerne. Dette er årsaken til at jeg i stor grad henvender meg til Engelstad sin forståelse av Weber og Foucault sitt maktperspektiv.

Uten intensjon om å sammenligne to ulike maktperspektiver, kan det se ut til at Foucault sitt fokus på diskurser er inspirert av Webers tenkning om legitimt herredømme. I det følgende skal jeg utdype hva jeg legger til grunn som Webers forståelse av makt som legitimt herredømme, eller som intensjonell og formålsrasjonell (Weber, 1999). Jeg finner det spesielt interessant å undersøke Webers distinksjon mellom intensjon og virkning. Samtidig legger jeg til grunn en forståelse av fenomenet avmakt. Videre redegjør jeg for hvordan jeg forstår Foucault sitt syn på diskurser, hvilken kunnskap diskursene produserer, og makten i dette.

2.1 Makt og avmakt

Hva menes med «i lys av et maktperspektiv»? Makt er blant annet lover og regler som bestemmer hva slags handlinger som er juridisk rett og galt. Det juridiske regelverket sier at overgrep mot barn er ulovlig (Straffeloven, 2005). Makt kan være sosialt konstruerte normer som implisitt legger føringer for hva som er riktig atferd, god språkbruk, etikette, høflighet og så videre (Engelstad, 2016). Makt kan være normen i samfunnet som sier at overgrep mot

barn er en monsteriøs eller grusom handling. Makt kan være det den minst interesserte i et kjærlighetsforhold har over den som er mest interessert (Engelstad, 2016). Makt er menneskene i et demokrati som avgjør regjering. Og makt er regjeringen som avgjør hverdagen for menneskene i demokratiet. Man kan finne makt i relasjoner mellom mennesker, i ulike posisjoner, for eksempel på bakgrunn av utdanning og profesjon. Makt trenger likevel ikke bare være implisitt. Makt kan også være vold og fysisk berøring. Makt kan være tydeligere uttrykt og intensjonell med hensikt om å oppnå et mål (Hernes, 1978).

Weber er interessert i menneskers sosiale handlinger, intensjonen bak og resultatet av handlingene, og studerte makten i disse forholdene. «Webers grunnleggende krav er at vi må forstå hvorfor aktørene handler som de gjør. Det gjør vi ved å sette oss i aktørens sted, se verden fra hennes eller hans side» (Weber, 1999, s. 13). Weber mente at man måtte avdekke handlingens intensjonelle, relasjonelle og kausale forhold for å kunne studere makten i sosial handling (Engelstad, 1999a).

Makt er ikke en ting eller en formue, som penger, men en egenskap ved relasjonen mellom Anna og Beate. Den er det trekket ved relasjonen som gjør at Anna får Beate til å gjøre noe hun ellers ikke ville gjort. Det ligger også i saken at denne egenskapen får en virkning. Mellom Annas handling og Beates handling består det en årsakssammenheng. Hvis ikke Anna gjorde hva hun gjorde, ville Beate gjort noe annet. (Engelstad, 2016, s. 20)

«Ved «makt» vil vi her allment forstå et eller flere menneskers sjanse til å sette gjennom sin egen vilje i det sosiale samkvem, og det selv om andre deltakere i det kollektive liv skulle gjøre motstand» (Weber, 1971, s. 53). Slik jeg ser det, er den intensjonelle formen for makt en aktiv maktform, fordi den er gjennomtenkt, og «altså som mulighet for å påtvinge andres atferd ens egen vilje» (Weber, 1971, s. 74). Makten kommer til uttrykk i det handlingen på bakgrunn av middel og målsetting viser seg som formålsrasjonell (Weber, 1999).

Legitimt herredømme slik Weber ser det, dreier seg om det jeg forstår som en slags passiv form for makt. Makten uttrykkes ikke aktivt og intensjonelt, og oppleves i større grad som at den «bare er der». De som praktiserer makten, og de som er offer for makten «oppfatter maktforskjellene som rimelige og velbegrunnede» (Engelstad, 1999a, s. 29; Weber, 1999). Med utgangspunkt i relasjonen «voksen og barn», er det rimelig at den voksne har mer makt

enn barnet. En slik forståelse er hegemonisk, og man tar for gitt at en voksen har mer kunnskap og erfaring enn et barn, på grunn av tradisjonelt herredømme (Weber, 1971). «Hegemoni betegner gjerne tenkemåter som bidrar til å legitimere en gruppes dominans» (Engelstad, 1999a, s. 30). Den voksne har mer dominans enn barnet, og autoritetsforholdet mellom barn og voksen «er preget av personlig samhörighet» (Weber, 1971, s. 94).

Til forskjell fra Weber som er opptatt av makt i aktørenes handling, mente Foucault at makten er vanskelig å få øye på fordi den potensielt finnes over alt. Foucault var slik jeg ser det, i større grad opptatt av den mer usynlige makten, fremfor den eksplisitte.

Makten er allestednærværende: slett ikke fordi den skulle ha det privilegium å samle alt under sin uovervinnelige enhet, men fordi den oppstår i hvert øyeblikk, i ethvert punkt eller snarere i enhver relasjon mellom et punkt og et annet. Makten er over alt. Dette skyldes ikke at den omfatter alt, det skyldes at den kommer alle steder fra. (Foucault, 1999, s. 104)

Sitatet viser at Foucault definerer makt som noe relasjonelt – noe mellom oss. Derav kaller Foucault makt «allestednærværende». Menneskets forståelse eller oppfatning av «noe», og oppfatningen av det «normale», produserer makt. Oppfatningen kan produsere for eksempel en norm, og i denne normen finnes makt. På denne måten mener Foucault at makten er produktiv (Engelstad, 1999b). Makten i diskursen ligger i dette at «det er galt å forgripe seg på barn», er «allmenn kunnskap» og viten blant folk flest, som så godt som alle slutter seg til. Foucault var opptatt av forholdet mellom kunnskap og makt, og makten i språket (Engelstad, 1999b). Hvordan vi snakker om fenomener, hvilke begreper vi bruker, og hvordan vi bruker dem produserer diskurser. Hva som forstås som «godt» og «dårlig», «riktig» og «galt» er makt. «Den viten som etableres på denne måten, blir del av en større diskurs – i dette tilfellet altså om seksualiteten – som igjen blir del av menneskets selvforståelse, deres selv. Den er altså *produktiv*» (Engelstad, 1999b, s. 86).

I oppgavens analyse skal jeg bruke Weber og Foucault sin forståelse av makt i en slags kombinasjon. Foucault inspirerer meg til å studere hvilke begreper terapeutene og fagfolkene bruker når det snakkes om overgriper og overgrepshandlingen. Jeg skal undersøke hvilke diskurser som potensielt kan ligge til grunn for deres begrepsbruk. Videre anvender jeg Webers forståelse av makt i det terapeutene og fagfolkene forteller om seksuelle overgrep mot

barn og overgriper. Jeg skal undersøke om de snakker om overgrepet som et resultat av noe intensjonelt og rasjonelt, eller som konsekvens av noe annet. Jeg legger til grunn en avmaktforståelse i de tilfellene der aktørens handling (overgrepet) fremstilles som noe annet enn intensjonell handling.

Jeg forstår avmakt som et forhold der distinksjonen mellom handlingens intensjon og virkning er stor. Jeg forstår avmakt som forhold der hverken mål eller middel for handlingen er klare, altså forhold som bidrar til å skape et uintendert resultat. «Hvis kunnskap om mål/middel-forhold er makt, så er avmektighetens grunn ukunnskap, feilaktig teori, eller mangelfull planleggingsevne» (Hernes, 1978, s. 154). Jeg skal undersøke om jeg finner tilfeller av avmakt i terapeutene og fagfolkenes fortellinger om overgriper og hans handling. Altså om overgrepet kan være et resultat av mannens uvitenhet, ukunnskap og manglende planleggingsevne. Avmakt forstås i all enkelthet som tilfeller av maktesløshet, der aktøren opplever manglende kontroll og myndighet over egen situasjon.

3 Metode

I følgende kapittel skal jeg forklare hvordan jeg har arbeidet frem mot et ferdigstilt masterprosjekt. Innledningsvis viser jeg hvordan prosjektet utviklet seg, samt hvordan de formelle kravene ble tatt hensyn til. Videre redegjør jeg for hvordan jeg har anvendt kvalitativ metode, og semistrukturert samtaleintervju som følge av dette. Avslutningsvis snakker jeg om tanker jeg har gjort meg i forskningsprosessen, erfaringer, hvor jeg til slutt redegjør for hvordan jeg anvender tematisk analyse for å komme frem til temaene jeg ønsket å analysere.

3.1 Veien til målet

Veien til posisjonen jeg i dag befinner meg i, har vært lang og innholdsrik.

Forskningsgruppen har vært innom mange holdeplasser for å komme dit vi er i dag. Med en motivasjon om å undersøke «den pedofile», i uvitenhet om hvem den pedofile er, eller hva pedofili betyr, utsprang interessen for å gjennomføre dette prosjektet. Seksuelle overgrep mot barn *kan* være et resultat av pedofili, og ettersom seksuelle overgrep mot barn er noe som forekommer, ble vi motiverte til å undersøke tematikken nærmere. Vi lurte på om det ville være mulig å snakke med den pedofile, eller overgriperen selv, og høre hva de mener er årsaken til overgrep. Som forskningsgruppe så vi et behov for førstehåndsinformasjon fra den pedofile selv, da mye av kunnskapen vi fant vedrørende tema, var informasjon fra offerets posisjon. Interessen for prosjektets tema startet altså med et ønske om å forstå den pedofile. Vi forstod tidlig at temaet vi arbeider med er et svært komplekst og sammensatt tema.

Underveis i prosessen var vi i kontakt med terapeuter som behandler pedofile og/eller overgripere, og de ga uttrykk for at det ville være vanskelig å rekruttere informanter som var pedofile. Terapeutene ønsket ikke å dele sine pasienter/klienter, da et slikt prosjekt ville kunne påvirke behandlingen og forholdet i gruppeterapien. Underveis i planleggingen, sendte vi også søknad til diverse fengsler med forespørsel om å intervju innsatte som var dømt for seksuelle overgrep mot barn. Etter en stund fikk vi avslag fra fengslene og måtte legge ideen til side.

Vi var også i kontakt med administrator av www.pedofili.eu/info.htm med forespørsel om intervju. Dette er en hjemmeside som anerkjenner det å være pedofil, da også med en fremstilling at det skal være lov å utfolde sin kjærlighet og lyst med et barn. Etter mailkorrespondanse frem og tilbake, sluttet administrator etterhvert å svare. Vi forstod også at

et slikt intervju og møte kunne være mer utfordrende enn antatt. Med et noe kanskje naivt utgangspunkt, men likevel store ambisjoner, ble vi i denne prosessen klar over utfordringene ved et slikt prosjekt. Å studere en svært utsatt gruppe, som pedofile mennesker er, viste seg vanskeligere enn planlagt.

Etter erfaringene vi gjorde oss på bakgrunn av våre høye ambisjoner, ble vi nysgjerrige på nye måter å innhente informasjon om den samme gruppen mennesker. Vi ønsket derfor å tilegne oss kunnskap fra noen som kunne fortelle om den pedofile eller overgriperen. Sammen med min medstudent planla vi å intervjuere terapeuter og fagfolk som har arbeidet med denne gruppen mennesker, og har erfaring fra en slik relasjon. Med «denne gruppen mennesker», mener jeg menn som har begått seksuelle overgrep mot barn, og menn som har, eller har opplevd en seksuell eller emosjonell preferanse for prepubertale barn. Prepubertale er barn før de er kommet i puberteten (Langfeldt, 2013).

Det er verdt å nevne at jeg benytter meg av begreper som pedofil og overgriper underveis i oppgaven. Som utgangspunkt ønsket jeg å studere pedofile og pedoseksuelle mennesker. Dette er mennesker med seksuell eller emosjonell preferanse for barn, som ICD-10 (international classification of diseases) diagnostiserer til å være en mental forstyrrelse ((APA), 2000). Terapeutene og fagfolkene vi ønsket å intervjuere arbeider med disse mennesker på bakgrunn av at mennene allerede hadde utført et overgrep, være seg fysisk overgrep eller nettovergrep mot barn. En liten del av ekspertenes erfaringer var fra pedofile overgripere. Fellesnevneren for erfaringene var at alle mennene de hadde vært i kontakt med, hadde forgrepet seg, uavhengig av motivasjonen bak dette. Det er i den anledning viktig å få frem at informasjonen vi sitter på, dreier seg om menn som har forgrepet seg på barn, og det er uvisst om dette er på grunn av pedofili eller andre forklaringer. Når jeg bruker pedofilbegrepet underveis i oppgaven, er det et resultat av hva som ble snakket om i intervjuene, og informantenes forståelse av begrepet.

3.2 Søknad til NSD og fengsler

Sommeren 2018 sendte vi søknad til NSD (Norsk senter for forskningsdata) med forespørsel om å gjennomføre vårt prosjekt. Utgangspunktet var da at vi ønsket å intervjuere overgrepsoferte i fengsel, samt pedofile menn. Med kontakter i de ulike fengslene, fikk vi gode råd til hvordan vi burde gå frem i søknadsprosessen. Vi forklarte prosjektets tema og

formål i et skriv, og sendte ut dette som en forespørsel til fengslene. Vi fikk avslag av alle fengslene. Vi forstod det slik at avslaget var på bakgrunn av blant annet den store etterspørselen om å gjennomføre undersøkelser i fengsel. I tillegg ville det forutsatt et tidskrevende arbeid med tanke på forskningsgruppens sikkerhet, informantens sikkerhet, fengselets sikkerhet, og ikke minst rekruttering av informantene.

Da vi endret søknaden til å dreie seg om et prosjekt som skulle intervju eksperter, fikk vi godkjent søknaden. Prosessen med å søke godkjenning av NSD hjalp oss på god vei med utforming av hvilken informasjon vi måtte gi til informantene våre, mal for informasjonsskriv, samtykkeerklæring, valg av forskningsmetode, og en mer detaljert forklaring av vårt prosjekt. Dette var et fint verktøy for å komme i gang med skriveprosessen og prosjektet. Noen uker etter sommeren 2018 fikk vi godkjenning til å gjennomføre vårt masterprosjekt.

3.3 Informasjonsskriv

Vi utarbeidet et informasjonsskriv som kort skulle fortelle informanten om vårt prosjekt, og hva det ville bety å være en del av dette som informant. I informasjonsskrivet redegjorde vi for problemstilling og formål med prosjektet. Samtidig informerte vi om hvem som var ansvarlig for forskningsprosjektet, hvorfor vedkommende fikk spørsmål om å delta, hva en deltakelse innebar, at det var frivillig, og at informantene kunne trekke seg når som helst. Vi ga også informasjon om personvern, informantens rettigheter, og hva som skjer med opplysningene etter avsluttet prosjekt. Samt behandling av personopplysninger, informasjon om steder de kan kontakte for å få mer informasjon om prosjektet, og samtykkeerklæring. Vi sendte informantene dette informasjonsskrivet i god tid før intervjuene, og tok det også med på intervjuene slik at informanten kunne skrive under på samtykkeerklæringen.

3.4 Kvalitativ metode

På bakgrunn av prosjektets formål og hva jeg ønsket å undersøke, bestemte jeg meg for å anvende kvalitativ metode. Kvalitativ metode dreier seg blant annet om å studere en persons oppfatning av et fenomen, og deres erfaringer eller meninger om *noe*. Gjennom kvalitativt intervju ville jeg kunne samle inn detaljert informasjon, og nærmere undersøke måten eksperter snakket om temaet «seksuelle overgrep» (Bryman, 2012). Kvalitativ fremgangsmåte er «basert på rik og dyp informasjon om et lite antall analyseenheter...» (Ringdal, 2013, s.

105). Med et utgangspunkt på fem til syv analyseenheter, ville et intervju av disse kunne bidra med rik informasjon om deres forestillinger av fenomenet pedofili/overgrep og mennene bak handlingen. Til forskjell fra kvantitativ metode, sørger kvalitativ fremgangsmåte for tilgang til *informantens* egne forståelser.

Ved å samle datamateriale med en kvalitativ metode, blir man bundet til å tenke igjennom prosessen og ta diverse forhåndsregler. Vi måtte forberede oss blant annet på hva vi ville snakke om intervjuet, hvor intervjuet skulle være, og hvem vi skulle intervju. I tillegg forberedte vi oss på hvordan vi ønsket at samtalen skulle foregå, og hvilken informasjon vi ønsket å oppnå med samtalen. På denne måten ble vi tvunget til å gjøre avgrensninger. Vi måtte tenke nøye igjennom utvalget, hvilken informasjon disse informantene kunne bidra med, og hvordan det kunne være hensiktsmessig for vårt prosjekt. For å være godt forberedt til intervjuene, satte vi oss inn i tidligere forskning og litteratur om seksuelle overgrep. Vi undersøkte også ekspertenes erfaringer, og leste oss opp på prosjekter og avhandlinger de hadde gjennomført. Vi forberedte oss godt, samtidig som vi ønsket informasjon om et tema vi ikke var utlært i (Bryman, 2012).

På bakgrunn av kvalitativ fremgangsmåte, fikk vi informasjon fra et lavt antall eksperter. Dette gir derfor innblikk i en liten del av kunnskapsverden, og ikke alle eksperters forståelser (Bryman, 2012). På den annen side, gjør kvalitativ metode det mulig å innhente svært detaljert informasjon, i sammenligning med kvantitativ metode som innhenter talldata fra et større antall informanter.

I en intervjusituasjon vil vi som forskere med vår tilstedeværelse kunne påvirke informanten og informasjonen de gir. Med fordel kunne vi utdype våre spørsmål, og på den måten sørge at ekspertene forstod vår tanke med spørsmålene. Samtidig fikk vi muligheten til å forklare det vi sa, slik at vi unngikk misforståelser og ulike oppfatninger av samme fenomen og begreper. Hvis vi var usikre på det ekspertene snakket om, ba vi vedkommende om å utdype det de mente, eller forklare det på en annen måte. Snakket informanten om noe vi synes pekte seg ut som interessant, ba vi ekspertene fortelle mer om det temaet.

Ved bruk av kvalitativ metode stod jeg også i en posisjon til å velge hvilken informasjon jeg synes viste seg som mest interessant i datamaterialet. Med til sammen over seks timer intervju, ender man opp med svært mye spennende informasjon. Likevel var jeg i en posisjon

der kunne bestemme hvilke temaer som skulle være fokus for analysen. «what is observed and heard and also what the researcher decides to concentrate upon are very much products of his or her predilections (Bryman, 2012, s. 405).

3.5 Valg av informanter

Temaet seksuelle overgrep mot barn, er et tema som blir behandlet og arbeidet med av fagfolk innenfor ulike fagretninger og yrker. Vi rekrutterte informanter med den antagelsen at fagfolk fra ulike profesjoner potensielt har ulikt syn på hvem den pedofile og overgriperen er.

Informantgruppen var en gruppe mennesker med ulik bakgrunn fra blant annet juss, medisin, psykologi, journalistikk, sosialt arbeid og sexologi (Ringdal, 2013). Vi antok at ulik bakgrunn og erfaring ville gi spennende og variert informasjon om temaet «seksuelle overgrep mot barn». Samtidig som informantene er forskjellig fra hverandre, og med ulik bakgrunn, er de også en homogen gruppe. De har alle erfaring fra samtale med overgripere og behandling. De har flere års erfaring innenfor fagfeltet, og flere av dem har utdanning fra sexologi og psykologi. Fordi vi ikke valgte å intervju «folk flest», men mennesker med en spesifikk erfaring, er det flere fellestrekk blant informantene (Bryman, 2012). Når det er sagt, er prosjektets formål å undersøke eksperters fortellinger, og ikke fortellingene til «folk flest», og utvalget er passende med prosjektets problemstilling i betraktning.

Vi bestemte oss for et utvalg mellom fem og syv, og endte opp med seks informanter. Tre av informantene er kvinner, og tre av dem er menn, og vi fikk derfor informasjonen fra en kjønn likevekt. Jeg har valgt og ikke vektlegge hvordan informantenes kjønn kan påvirke hvordan de snakker om og forstår overgriperne og deres handling.

Av gruppen informanter har vi blant annet intervjuet to sexologer som også er terapeuter, som har bred erfaring fra det behandlende arbeidet med menn som overgripere. Begge terapeutene har flere års erfaring fra både individualterapi og gruppeterapi. En av informantene var utdannet journalist, og har arbeidet med en stor sak hva gjelder nettovergrep og nettovergripere. Han har jobbet tett med mennene og har fortsatt kontakt med flere av dem. Journalisten har også erfaring fra nettovergripere fra andre steder i verden. En annen informant har erfaring fra sosialt arbeid, sexologi, og arbeider med overgrepdomte menn i fengsel gjennom gruppeterapi. Vi intervjuet også en psykologspesialist som arbeider som juridisk sakkyndig og hadde bred behandlingserfaring. Til slutt intervjuet vi en psykiater på

DPS som arbeider med terapi for overgrepsoferte på individnivå. Dette var overgripere som sonet en dom i fengsel.

Vi har vært i kontakt med flere av informantene gjennomgående fra prosjektets start, både for å forhøre oss om råd og tips, men også for å snakke med noen med kunnskap om temaet. Det var derfor naturlig å ta kontakt med enkelte av disse da vi skulle i gang med rekruttering til intervju. Flere av dem som arbeider innenfor samme fagfelt kjenner til hverandre, og vi fikk derfor gode tips til hvem vi burde snakke med for å få et passende utvalg med informasjon fra fagfolk fra ulike profesjoner og yrker. Dette nettverket hjalp oss godt på vei da vi skulle rekruttere eksperter vi ikke hadde vært i kontakt med tidligere (Bryman, 2012; Ringdal, 2013).

Utvalget vi har valgt vil ikke kunne generaliseres til alle terapeuter og fagfolk som har arbeidet med overgripere og pedofile. Men detaljert informasjon fra seks eksperter, gir en dypere forståelse av fenomenet. Vi er klar over at valg av informanter er preget av vår forståelse av hvilke eksperter som vil være interessante for prosjektets formål. Vi har en oppfatning av hvem vi burde snakke med, og har strategisk bestemt utvalget. Dette utelukker derfor naturlig andre informanter som kunne bidratt med annen informasjon om temaet (Bryman, 2012). I en senere anledning kunne det vært interessant og snakke med «folk flest» sitt syn på pedofile og overgripere, fengselsbetjenter som arbeider med disse menneskene utenom en behandlingssituasjon, professorer som underviser i seksualitet og sexologi, og forskere som tidligere har undersøkt samme temaet som oss. Ikke minst ville det vært interessant å snakke med mennesker som er offer for overgrep.

3.6 Semistrukturert samtaleintervju og intervjuguide

På grunn av prosjektets bakgrunn og formål, var hensikten med prosjektet å tilegne meg detaljert kunnskap om temaet «seksuelle overgrep». Ettersom vi hadde tanker om hvilken informasjon som ville tjene til oppgavens formål, utviklet vi en intervjuguide. En intervjuguide skal fungere som en veileder underveis i intervjuet. Vi bestemte oss for hvilke hovedtemaer vi ville gjennom i intervjuet, listet opp hjelpende stikkord, og skrev ned forslag til spørsmål. Intervjuguiden bidro til at vi fikk snakket om de temaene vi ønsket gjennom en flytende samtale.

Vi antok at et intervju der samtalen var åpen, og tilgjengelig for ulike vendinger, ville egne seg best på bakgrunn av prosjektets formål. Vi bestemte oss derfor for å gjennomføre semistrukturert samtaleintervjuer. Et semistrukturert samtaleintervju bærer sitt navn fordi intervjuet til dels er strukturert (Ringdal, 2013). Målet med et slikt intervju er en naturlig samtale med åpne spørsmål som ikke er *for* styrt av forsker, og som kun er *semi* strukturert.

Vi var interessert i enkeltpersoners forståelse av et fenomen, og hva de tenkte om dette fenomenet fortalt med egne ord (Bryman, 2012). På grunn av den åpne samtalen samlet vi inn fortellinger om informantenes forståelse, følelser, antagelser og holdninger. På grunn av muligheten et semistrukturert samtaleintervju gir for improvisasjon, ble informantene stilt noe ulike spørsmål. Felles for intervjuene var at vi snakket om alle hovedtemaene vi hadde planlagt i intervjuguiden, men samtalen rundt temaene utsprang seg ulikt.

Ved forberedelser til intervjuene, satte vi oss godt inn i hvem informantene var, deres bakgrunn og erfaringer, og utviklet intervjuguiden på bakgrunn av dette. Da vi arbeidet med forberedelsene til prosjektet, var vi innom tanken om å gjennomføre et fokusgruppeintervju. Sammenlignet med fokusgruppeintervju, mente vi at et individuelt intervju ville gjøre det lettere for informanten å dele ærlige tanker, meninger og historier. På denne måten ville ikke informanten bli påvirket av andre deltakere, eller redusere sin informasjon med hensyn til andre. Informanten ville også ha mer tid til disposisjon, ettersom vår fulle oppmerksomhet var rettet mot en person.

Vi hadde ikke planlagt detaljert hvilke spørsmål vi ønsket å stille informanten, eller hvordan vi skulle stille spørsmålene, annet enn at de skulle være så åpne som mulig. Målet var derfor å starte hvert spørsmål, så godt det lot seg gjøre, med «hva, hvorfor, hvordan, fortell om», og lignende. Felles for alle intervjuene var målet om å komme innom holdepunktene: definisjonsspørsmålet (pedofil, pedoseksuell, overgrep), hvordan og hvorfor de begynte å jobbe med denne gruppen menn, hvem disse mennene er (finnes det typiske trekk?), hvordan mannen selv opplever egen situasjon, samt behandling som tilbys disse mennene. Vi håpet med dette å få fagfolkens syn på mennene, fenomenet «seksuelle overgrep» og behandling som tilbys mennene. Vi ønsket også mennenes egne historier og tanker, gjenfortalt av informantene.

Det er ulike oppfatninger om begreper i relevansen for temaet seksuelle overgrep. Betydningen bak for eksempel begrepene overgrep, pedofili og pedoseksualitet, kan variere ut ifra hvem man snakker med. Vi så det derfor som nødvendig å operasjonalisere begrepene vi ville benytte oss av i intervjuene (Ringdal, 2013). I samarbeid med informanten ble vi enige om hvilke benevnelser vi skulle bruke om mennene, og hva disse innebar ut ifra informantens forståelse. Som eksempel var det viktig å konkretisere at begrepet «overgrep» dreier seg om seksuelle overgrep mot barn, i dette tilfellet utført av menn, og ikke for eksempel overfallsvoldtekt av kvinner.

3.7 Gjennomføring av intervju

For å oppnå målet om en strukturert arbeidsfordeling, ble min medstudent og jeg enige om hvilke roller vi skulle ha under intervjuet. Vi bestemte at jeg skulle være hovedintervjuer, og min medstudent (intervjuer 2) skulle ha ansvaret for lydopptaket. Hun skulle også ha oversikten over intervjuguiden og legge til spørsmål jeg glemte, eller nye interessante spørsmål som kunne berike datamaterialet. Vi informerte informanten om denne rollefordelingen på starten av intervjuet, og det ble derfor klart hvordan samtalen skulle foregå. Det er ulike fordeler ved å ha satt en arbeidsstruktur på forhånd av intervjuet. Hovedintervjuer kan i så måte ha sitt fulle fokus på samtalen, lytte til det informanten sier, formulere gode spørsmål, og spille videre på informantens utsagn. Den andre intervjueren vil med fordel fokusere på fragmenter i informantens fortellinger som utmerker seg som særlig interessante og skrive ned disse. I tillegg vil den andre intervjueren kunne legge til flere spørsmål i de anledningene det var behov for mer uttømmende informasjon. Denne rollefordelingen var svært effektiv, og gjorde intervjusituasjonen ryddig og organisert.

3.8 Erfaringer og refleksjoner om intervjuprosessen

Både før, underveis i intervjuene, og etter intervjuene var gjennomført, reflekterte min medstudent og jeg over vår posisjon som forskere. På forhånd tok vi stilling til hvordan vår bakgrunnskunnskap med og uten fordel kunne komme til å påvirke intervjusituasjonen. Vi visste at forforståelse og annen kunnskapsmessig bagasje vil kunne påvirke hvordan man oppfatter informasjon. Like fullt vil det kunne påvirke hvordan vi velger å stille spørsmål, og hvordan man påvirker samtalen i intervjuet. For å opprettholde god forskningsmetode, er det derfor viktig å være refleksiv. Refleksivitet dreier seg om «the self-aware analysis of the dynamics between researcher and participants, the critical capacity to make explicit the

position assumed by the observer in the field, and the way in which the researcher's positioning impacts on the research process» (Silverman, 2011, s. 22). Når man er reflektiv, reflekterer man over hvilke holdninger og eventuelt forutinntatte tanker man som forsker bringer med seg til intervjuet (Willig, 2008).

Som hovedintervjuer forsøkte jeg å legge mine forforståelser om pedofili og overgrep mot barn til side før intervjuet. Den lange forberedelses-prosessen før masterprosjektet bidro til at jeg gikk fra å «vite» hva pedofili og overgrep mot barn var og dreide seg om, til å vite at jeg ikke visste nok om hva fenomenet i det store bildet dreier seg om. For to år siden var jeg sikker på at overgrep i enkelte tilfeller *måtte* være påvirket av en persons legning, derfor genetikk. Etter noen uker inn i prosjektet, forstod jeg at denne forklaringen alene ikke var holdbar. Den omfattende innhenting av informasjon gjorde at jeg forstod mindre og mindre av fenomenet vi som forskningsgruppe studerte. Dette hjalp meg til å være mer åpen for ny informasjon i møtet med informantene. På en annen side har jeg erfaring fra juridisk fakultet, psykologisk institutt, og sosialt arbeid, hvilket naturlig vil påvirke hvordan jeg innkoder informasjon. En slik kunnskapsbagasje vil sette forutsetninger og forståelsesrammer for informasjonen man studerer.

Når det er sagt, har jeg i ettertid lagt merke til hvordan intervjuguiden har lagt føringer for informasjonen vi fikk. Selv om mye av informasjonen var ny for oss, vil naturligvis spørsmål angående mennenes barndom føre til informasjon om mennenes barndom. På denne måten skapte vi som forskere utgangspunktet for materialet vi innsamlet (Bryman, 2012). Det vil si – vi vet ikke om informantene ville inkludert samme informasjon, hvis det ikke var for spørsmålene vi stilte. På den annen side fikk vi ny og mer utfyllende informasjon om de temaene vi lurte på, selv om vi styrte enkelte av spørsmålene.

Som hovedintervjuer kunne jeg med fordel fokusert enda mer konsekvent på viktigheten av å stille åpne spørsmål. I en flytende samtale er det lett å svare slik mennesker gjør seg imellom, altså med bekreftende kommentarer og setninger. Underveis i intervjuet tenkte jeg ikke at dette kunne virke ledende, men er noe jeg har lagt merke til i ettertid. Informantene vi intervjuet var eksperter, og forhåpentligvis lar ikke deres ekspert-kunnskap seg lede av våre spørsmål og «påstander» i avgjørende grad (Silverman, 2011).

3.9 Forskningsetikk

God forskningsmetode er avhengig av forskningsetikk. NSD sine retningslinjer for godkjenning av prosjekt fungerte i den anledning som et hjelpende verktøy. Først og fremst fordi vi måtte gjøre noen viktige endringer før vi fikk vi prosjektet godkjent. Vi fikk ikke tillatelse til å intervju overgripere, og i ettertid tror vi det var riktig, ettersom vi har liten forskererfaring. Det var nyttig med de justeringene vi også ble nødt til å gjøre for å få NSD sin godkjenning til å gjennomføre et prosjekt som innebar informasjon om sårbare grupper. På NSD sine nettsider var det mye informasjon om forskningsetikk ved gjennomføring av intervju, oppbevaring av data, anonymisering og behandling av data. Vi brukte denne informasjonen som et slags krav til vår egen metode, og sørget derfor for å overholde forskningsetiske retningslinjer.

En forutsetning for god forskningsetikk er anonymiseringen av informantene (Bryman, 2012). Med anonymisering sørger man for at informantene kan snakke fritt under intervjuet. Anonymisering bidrar også til at leseres oppfatning ikke styres av holdninger til hvem informantene er. Enkelte steder har jeg inkludert informantens profesjon, og omtaler dem som for eksempel «terapeuten» eller «psykiateren». Dette er gjort på en måte slik at informantene ikke kan identifiseres. Informantene var gjennom informasjonsskrivet informert om at de ville bli anonymisert. Datamaterialet er også anonymisert på måten det er lagret på datamaskinen. Det finnes ikke en liste med navn, eller en oversikt over hvem av ekspertene som utgjør hvilket intervju. Intervjuene er lagret, og omtalt som «intervju 1, intervju 2» og så videre (NESH, 2016). Da informantene delte eksempler fra deres kontakt med overgriperne, anonymiserte de disse historiene på en måte som gjorde det umulig for oss å forstå hvem historiene dreide seg om. Det var ingen fragmenter ved historien som var mulig å identifisere. Det ga oss kun et bilde på hvordan behandlingssituasjonen var, hvem den «typiske» overgriperen var, altså typiske yrker, trekk og kjennetegn, og mennens livssituasjon (NESH, 2016).

Både i informasjonsskrivet, og innledningsvis til hvert intervju, introduserte vi vårt prosjekt med problemstilling, formål og nærmere utdyping. På denne måten ble informanten inkludert i hvordan vi tenkte å gjennomføre prosjektet, samt hvordan vi kom til å analysere datamaterialet. Vi informerte også om muligheten informanten har og hadde til å trekke seg fra prosjektet til enhver tid.

3.10 Tematisk analyse

Kort tid etter intervjuene var gjennomført, satte jeg i gang med transkriberingen. Det var interessant å høre intervjuet igjen etter at det hadde gått litt tid. På denne måten ble jeg minnet på informasjon, og små detaljer som jeg hadde glemt siden intervjuene ble gjennomført. Selv om det er en tidkrevende prosess, er det nyttig å gjøre transkriberingen selv. Ikke minst delte min medstudent og jeg på jobben, og transkriberte halvparten av intervjuene hver. Dette gjorde at vi kunne dele nyttige tips med hverandre.

Etter et overblikk på de ulike metodene for å analysere datamaterialet, bestemte jeg meg for tematisk analyse som analyseredskap. I tilfeller der forskeren er fersk i prosessen, sies det at tematisk analyse en nyttig metode (Braun & Clarke, 2008). Metoden gjør det enkelt å avdekke mønstre i materialet. Gjennom koding kommer man frem til kategorier og temaer man finner i datamaterialet. Ved å organisere disse temaene vil man kunne lage en oversikt over hva materialet handler om, og hva som er interessant og relevant for sitt forskningsprosjekt. Samtidig undersøker man prevalens, altså hyppigheten av temaer.

Det er også ulike måter å anvende tematisk analyse. Enten med stor teoretisk tyngde, der man tester teorien opp mot materialet, deduktivt. Eller en mer induktiv fremgangsmåte, hvor data er utgangspunkt for teori, og hvor man i større grad veksler mellom å ha teori og data som fokus (Braun & Clarke, 2008; Willig, 2008). Jeg valgte å gå frem deduktivt, og undersøkte datamaterialet i lyst av maktteori. Dette hjalp meg til å oppdage interessante analytiske funn. Til sammenligning kunne en induktiv metode gjort meg mer åpen for funn som i mindre grad ville vært farget av teori om makt.

For å ta fatt på analyseprosessen, bestemte jeg meg for å få et overblikk over de transkriberte intervjuene. I starten var jeg ikke streng, og kodet alt jeg fant av spennende kategorier, sitater og temaer. Jeg fargela momentene i dokumentet som var interessante, og lagde et nytt dokument med kategorier og temaer jeg anså som det mest interessante. En interessant tanke, var hvor ofte de samme temaene gikk igjen på tvers av intervjuene, og til tross for informantenes ulike profesjon. Prevalensen ha vært et resultat av spørsmålene jeg stilte, eller fordi informantene hadde flere av de samme erfaringene. Enkelte av temaene som pekte seg ut, blir senere brukt som overskrifter i analysen. Selv om jeg hadde satt meg inn i maktteori på forhånd, og studerte datamaterialet deretter, satte jeg meg dypere inn i teorien, samtidig som jeg analyserte kodene og temaene.

3.10.1 Temaer for analyse

Etter gjennomgang av intervjuene, og koding av interessant informasjon, var det enkelte temaer som stod igjen som sentrale. Jeg bestemte meg for å vektlegge de temaene der terapeutenes og fagfolkenes fortellinger ga interessante svar til min problemstilling. Ettersom jeg fokuserer på informantenes fortellinger, er det viktig å presisere at når jeg snakker om «hvem mannen er», handler dette om hvordan ekspertene oppfatter mannen, og hvordan de snakker om dette. Når det snakkes om selve overgrepssituasjonen, er det ekspertenes gjengivelse og oppfatning av overgrepssituasjon, og hvordan eksperten og overgriperen har snakket om overgrepet sammen. Informasjonen jeg studerer, er derfor ekspertenes forståelse og oppfatning, og deres gjengivelser av overgrepshistorier fortalt av menn som har begått overgrep mot barn.

Temaene jeg sitter igjen med handler om hvordan informantene snakker om begreper i relevansen for seksuelle overgrep mot barn. Dette være seg pasient, klient, overgriper, pedofil, og lignende. Dette er med på å ramme inn informantenes fortellinger om ansvarstildeling- eller fraskrivelse. Temaene om mennenes barndoms- og oppveksthistorie, deres typiske trekk, samt hvordan informantene snakker om overgrep som resultat av bakenforliggende forhold var med på å utvikle kapittelet om avmakt. Under kapittelet om makt, undersøker jeg temaene som kom frem da informantene virket å tilskrive mennene ansvar for overgrepet. Temaene dreier seg om mennenes bevisste strategier for å muliggjøre overgrep, deres intensjoner, og resultatet dette førte til. På tvers av intervjuene, og uavhengig av intervjuguiden, ga informantene mye informasjon om temaene overfor. Det kunne eksempelvis være koder som «mobbing, dårlige relasjoner, mangler en forelder, og omsorgssvikt» som til sammen skapte temaet «barndom og oppvekst». Kodene «typisk nabogutt, barn i barnehagen, de svake barna» og så videre skapte temaet «hvem er barna».

I analysekapitlene omtaler jeg ekspertene med deres profesjoner når jeg siterer dem og viser eksempler på deres fortellinger. I kapittelet om ekspertenes begrepsbruk, undersøker jeg hvordan begrepene kan være farget av deres bakgrunn og utdanning. I de neste analysekapitlene omtaler jeg også ekspertene med deres profesjon for å skille de ulike situatene. Jeg drøfter i disse kapitlene ikke eksplisitt hvordan deres bakgrunn kan farge ekspertenes fortellinger. Dette betyr ikke at ekspertenes profesjon her er irrelevant, men er snarere et analytisk valg jeg har foretatt meg.

4 Ekspertenes bruk av begreper

I dette kapittelet skal jeg ta for meg hvordan terapeutene og fagfolkene snakker om mennene som har begått overgrep. Det er interessant å studere hvilke begreper de velger å anvende, hvilket budskap dette sender, og hvilken betydning dette kan medføre.

4.1 Profesjon og relasjon som forutsetning for begrepsbruk

Da ekspertene skulle omtale overgriperen, var det noe variasjon i hvilke begreper de brukte. Informantens ståsted, først og fremst på grunn av deres utdanning og erfaring, plasserer dem i en posisjon som er preget av kunnskap om temaet. Denne posisjonen gir dem muligheten til å bestemme seg for hvilke begrep de skal bruke når de videreformidler informasjon. Også dette valget – begrepsbruken, og de språklige virkemidlene, gir dem makten til å passivt sende et budskap (Blakar, 1996). «Språk er makt. Begreper og meningskategorier former oppfatninger av virkeligheten, påkaller følelser og gir assosiasjoner» (NOU 2003:19, 2003). Informantenes varierende begrepsbruk på grunn av deres ulike profesjon, er altså «et produkt av den sosiale konteksten» (Blakar, 1996, s. 55).

Relasjonen mellom overgriper og ekspert virket å avgjøre hvilke begreper informantene brukte. Terapeutene vi intervjuet omtalte overgriperne i størst grad som klienter, til dels pasienter. «Jeg bruker klienter fordi det er folk som kommer for å få hjelp, for å få samtaler», sa den ene terapeuten. Terapeuten ønsket ikke å bruke begrepet pasienter «fordi at det er en gruppe personer som noen av dem har en diagnose, andre av dem har ikke en diagnose», og sa videre «jeg snakker gjerne om dem som klienter».

Ved valg av terminologi, ligger også den implisitte makten om å ilegge noe eller noen- ulike egenskaper (Blakar, 1996). I leksikon forstås «klient» som «en person hvis interesser ivaretas av en annen på ervervsmessig basis...» (Persvold, 2019). «Cliens på latin er betegnelsen på en person som stiller seg under en mektig manns beskyttelse...» (Hem, 2013). Begrepsbruken til informantene vil derfor kunne sende budskap om hvordan de oppfatter overgriperen. «Mange av valgene knyttet til bruk av fortellerinstans vil vise seg å være bærere av ideologiske skjulte budskap» (Aaslestad, 1997, s. 41). Informantene som bruker begrepet «klient», signaliserer at overgriperen er en person med visse rettigheter, uavhengig av handlingen de har gjort.

Begrepet «pasient» innebærer en betydning om noens sykdomshistorie og diagnose, og som får hjelp av helsepersonell (Bruusgaard, 2019). Fordi debatten rundt årsakene til overgrep er

vanskelig, vil man ved bruk av klient unngå å plassere mennenes handling i en sykdomsforklaring. Ekspertene velger ved å bruke «klient» fremfor «pasient», potensielt fordi de ikke ønsker å signalisere hva de mener årsaken til overgrepet her. «Klient» kan sammenlignet med «pasient» virke mer nøytralt.

Psykiateren var den eneste informanten som omtalte overgriperne som pasienter. I et utdrag fra intervjuet, kunne hun for eksempel si: «*som jeg gjør med alle pasienter, jeg spør litt om hverdagen deres og hva de ønsker ut av terapi*», «*han var veldig umoden altså, han pasienten*», «*(...) og han søkte seg veldig til min pasient*». Hun ga uttrykk for at disse mennene, på lik linje med andre pasienter, var i samtale med henne fordi de trengte hjelp, og at det derfor var riktig å kalle dem for pasienter. Hun skilte derfor ikke mellom ulike type pasientgrupper. Sammenlignet med de andre ekspertene, har psykiateren en yrkesstatus hvor personer i relasjon til henne i kraft av hennes yrke, betegnes som pasienter (Foucault, 1999). Psykiateren sender derfor ikke et eksplisitt budskap om årsaksforklaringen til overgrepet, men signaliserer imidlertid at mannen er syk (Engelstad, 1999b). Mennene er i behandling hos henne, og hun kan bidra med kyndig hjelp.

Informanten som arbeider som psykologspesialist uttrykket utfordringene angående det å kategorisere menn som har forgrepet seg på barn. Han var inne på blant annet begrepene personlighetsforstyrrelse, psykotiske, og de inkluderte.

Ja, det er vanskelig med begreper, fordi særlig innen psykisk helsevern så sliter man ut begrepene. Sånn at det som en gang har vært fint, og et nytt begrep, blir gjerne kastet på tidenes skraphaug fordi de anses stigmatiserende etterhvert.

Slik jeg forstår hans utsagn, vil et begrep som på en tid var passende, miste sin betydning, fordi begrepet og kategorien vil etterhvert måtte inkludere ny informasjon, nye egenskaper og funksjoner. Like fullt blir begreper med tiden mer «dagligdagse», og alminnelige, og kan brukes i situasjoner som i utgangspunktet ikke var intendert. Han sier videre: «*en periode så kalte man jo alle personlighetsforstyrrelser for psykopati*». Men fordi mennesker som faller under kategorien «psykopati» også skiller seg fra hverandre, blir nye begreper nødvendig, og psykopati er ikke lenger dekkende for alle personlighetsforstyrrelser. Et ord og begrep kan ha «*fler egenskaper/funktioner än just dessa(...)*» (Andersson, 2002, s. 21). Han kom derfor inn på begrepet observant, altså den man observerer. Om den man observerer definerer seg som

pedofil, så bruker han begrepet pedofil i behandling. Om den han observerer definerer seg som hebefil, bruker han begrepet hebefil.

Informanten som arbeider i fengsel snakket om overgriperen som den innsatte, dømte, eller overgriperen.

Altså nå så sier jeg innsatt, før så sa jeg overgriper, men jeg sier overgriper nå hvis jeg føler det er viktig i den gruppeprosessen jeg er i med flere innsatte som unngår det begrepet konsekvent, eller i samtale med en til en(...) Men innsatt er veldig vanlig å bruke det uansett, også bruker jeg det når jeg føler det er faglig viktig å sette ord på de ordene de ikke selv vil sette da.

Hun gir uttrykk for at hun tar i bruk begrepet «overgriper» i de tilfellene hun føler det er nødvendig for effekten i behandlingssituasjonen. Begrepet «overgriper» innebærer en betydning som er kjent for de fleste, og det er lite attraktivt å identifisere seg som en overgriper. Implisitt forteller ekspertene hvordan hun ved bruk av begrepet, og på bakgrunn av makten i betydningen av «overgriper», minner mennene på handlingen de faktisk har gjort (Engelstad, 1999b). Hun sa:

Så kan jeg henvise til du som har gjort overgrep mot barn, du som er en overgriper, og har vært en overgriper. Og det er vanskelig for dem å høre, ikke sant, men noen ganger så er det viktig å si det.

I hennes fortellinger, gir hun uttrykk for at «innsatt» er en merkelapp som ikke er åpen for tolkning. Felles for overgriperne var at de var dømt, innsatt, og de var overgripere. Alt utover det, eksempelvis om de definerte seg som pedofil eller ikke, var i den sammenheng ikke relevant, ettersom hun hadde en dom å forholde seg til. Det at informanten arbeider i fengsel, og dermed med menn som allerede var dømt, kan ha påvirket hvilke begreper hun brukte. Slik hun selv uttrykket, kan hun ikke dvele over hvorvidt dommen er riktig eller ikke, eller om mennene er uskyldig dømt, «*de er dømt, og da trenger jeg ikke å forholde meg til det*», sa hun, og brukte ganske konsekvent «innsatt» eller «overgriper».

Journalisten omtalte mennene som «overgripere». Mennene han hadde arbeidet med hadde begått et overgrep, enten rent fysisk, eller via nettet. Han var inne på tanken om «pedofili» var

motivasjonen for overgrepet, men uttrykket også at dette var utenfor hans definisjonsmakt da han sa «*Eh nei jeg kaller de overgripere, sånn overgripere bruker jeg, eller pedofili. Men det er jo ikke det samme rett og slett, som sikkert andre folk har sagt til dere også*». Journalisten hadde erfaring fra overgriperne gjennom tett kommunikasjon over et lenger samarbeid med overgriperne, og hans fortellinger virket å være preget av dette. Han ga uttrykk for at han ikke hadde noe mandat til å forstå overgriperne som *noe*, og at dette var årsaken til at han snakket om mennene som «overgripere».

Ettersom de fleste informantene omtaler overgriperen som innsatt, dømt, overgriper eller klient, kan det virke som at informantene forsøkte å holde seg unna spørsmålet om årsaken bak overgriperens handling. De snakker om mennesker som har krav på hjelp, slik for eksempel en klient har. Samtidig er det mennesker som har gjort noe galt, og som innsatt soner sin dom. Mennene har gjort en handling som strider mot alt av samfunnets normer, regler og moral, og trenger derfor bistand slik at de kan unngå overgrep i fremtiden, samtidig som de får den hjelpen de har krav på.

4.2 Begrepet pedofil og pedoseksuell

Det var ingen av informantene som gjentagende brukte benevnelsen pedofil når de snakket om overgriperen. Da vi spurte om hvordan de forstod fenomenet, henviste de til diagnoseverktøyene som forklarer pedofili som en diagnose til en mental forstyrrelse. Da informantene snakket om «pedofili» eller «pedofile», virket dette å dreie seg om tilfeller da mennene hadde en seksuell lyst eller tenningsmønster, nærmest en iboende drift mot barn. I en annen sammenheng kan man jo diskutere hvorvidt denne driften er et resultat av en sykdom, eller biologi. Informanten som jobber i fengsler, opplyste oss om at alle innsatte som er dømt for overgrep mot barn får diagnosen pedofili, selv om hun ikke omtalte dem som dette, da hun sa «*Ja, alle som er dømt for overgrep på [navn på fengselet] har fått diagnosen pedofili*». Diagnose forstås som en sykdom, og derfor også noe som kan behandles. Den ene terapeuten sa:

Diagnoseverktøyene er klare på det at pedofili ikke er en seksuell legning. For hvis det var en seksuell legning, så ville det være uetisk å behandle pedofile. Vi behandler ikke en legning, for det finnes der som et foreliggende og gitt faktum, vi må bare respektere

at en legning er sånn og sånn. Men handling derimot, det kan du gjøre til gjenstand for intervensjon.

Et fåtall av informantene hadde vært i kontakt med overgripere som definerte seg som pedofile. Pedofili blir av Thore Langfeldt i *Seksualitetens gleder og sorger* (2013) snakket om som «en vedvarende seksuell tiltrekning til barn i puberteten» (Langfeldt, 2013, s. 91). Langfeldt deler også opp begrepet, og fokuserer på «fili», der fili dreier seg om å bli forelsket i noen, og «seksuell» dreier seg om det å tenne på noe seksuelt (Langfeldt, 2013). Langfeldt mener man derfor må skille mellom pedo-fil, og pedo-seksuell. Ekspertene kunne også fortelle om flere tilfeller der overgriperen hadde hatt en seksuell og emosjonelt fungerende relasjon til en voksen. Slik sett hadde de ikke *kun* en preferanse for barn. Det var imidlertid ingen som benyttet seg av begrepet pedoseksualitet, men den ene terapeuten sa:

Pedoseksualitet det er et begrep som i mye større grad går på selve de seksuelle handlingene(...) Da snakker vi om det å utføre seksuelle handlinger mot barn, det vil si mot mindreårige, som noe som dreier seg om seksuell atferd. Det behøver ikke og betyr at de dermed har en primær draging mot barn, men av forskjellige grunner så er det barn som blir gjenstand for deres seksuelle oppmerksomhet».

Det at informantene sjelden bruker begrepet «pedofil/pedofili» er interessant. Det vil i den anledning være interessant å reflektere om informantene bidrar til å bryte ned diskursen om at overgripere er pedofile. Ved å kalle overgriperen for blant annet klient, pasient, overgriper og innsatt, vil informantene kunne bidra med å produsere kunnskap om at overgriperen kan være mangesidig.

Det er uenighet om hva begrepet pedofili betyr, tross diagnosesystemet, og «folk flest» kan få uriktige oppfatninger når de hører begrepet. Av den grunn vil pedofil/pedofili kunne være et uheldig valg av begrep (Blakar, 1996). Kanskje er dette også grunnen til at kategoriseringen og begrepsbruken om disse mennene er vanskelig. Vi vet fortsatt lite konkret og veldig sikkert om hvorfor mennesker forgriper seg på barn. Det er derfor vanskelig å plassere alle innenfor få kategorier, som enda ikke er ferdig utviklet og dekkende nok for informasjonen de inneholder.

Det kan virke som at flere av informantene mente at diagnosesystemet var noe utdatert, og det var feilaktig å forstå overgrep som pedofili. Dette fordi den eneste sannheten informantene har om mennene, er at de har begått overgrep mot barn- ikke årsaken til overgrepet.

Psykiateren forteller om menn som:

har viklet seg inn i litt sånn vanskelige, gale relasjoner til barn, uten at de egentlig i mange år har hatt en spesifikk tiltrekning til barn, så det er jo, og det passer jo ikke med ICD 10 definisjoner, for der er jo alle pedofile.

Psykologspesialisten uttrykket: «*de forgriper seg i hvert fall på barn. Hva de nå foretrekker er ikke godt å vite*». Det kan derfor virke som at informantene på et vis melder seg ut av diskusjonen om pedofili er årsaken til overgrep, og «er pedofili en sykdom, sosialt lært eller legning?», og heller håndterer situasjonen med den hensikt å forebygge fremtidige overgrep, fremfor å forklare det.

4.3 Oppsummering av terapeutenes og fagfolkenes begrepsbruk

Ovenfor viste jeg hvordan ekspertenes profesjon virker å avgjøre hvilke begreper ekspertene benytter seg av når de omtaler mannen som har begått overgrep. Ettersom mennesker kategoriserer informasjon, er det naturlig at ekspertenes kunnskapsbagasje påvirker deres fortellinger. Ordet blir samtalens våpen og makt, og informanten formidler passivt et budskap (Blakar, 1996). Ekspertene sender blant annet budskap om at mannen er syk, at han soner en dom, og at han har krav på hjelp fra fagfolk. Felles for informantene, er at de ikke anser disse mennene utelukkende som pedofile. Samme (type) person (i dette tilfellet, menn som har forgrepet seg) ilegges forskjellige egenskaper og forklaringer gjennom ulik bruk av begreper (Aubert, 1965). Analysen viser hvilken makt språket har, i denne sammenheng både overfor ekspertene, meg som intervjuer og overgriperne selv. En kategori, en benevnelse og et begrep, kun *ett* ord, har er stor betydning (Engelstad, 1999b). *Ett* ord kan indikere hva informanten mener. Samtidig viser ekspertenes ulike bruk av begreper at det ikke er *ett* begrep som er det best egnede for å kategorisere menn som har begått overgrep mot barn.

5 Overgrep som utilsiktet resultat

Da jeg begynte å studere datamaterialet, så jeg at informantene hadde en tendens til å tildele andre eller noe annet ansvar for overgrepene. Det var ikke slik at informantene ikke vektla at mennesker selv må stå til ansvar for den gjerning eller ugjerning de påfører andre mennesker. «Så vet vi jo det at det er ingenting som skjer av seg selv. For alt det vi gjør baserer seg jo på valg vi selv foretar og valg som vi må stå ansvarlig for», sier en av terapeutene. Men når det er sagt, var det flere andre forhold enn mennenes frie vilje og selvbestemmelsesrett som informantene mente medvirket til overgriperens handling. Jeg skal i følgende kapittel undersøke tilfeller der informantene snakker frem slike forhold. Er mannens handling motivert og på betingelse av egen vilje, eller er mannens handling betinget av sosiale og psykologiske faktorer gjennom deterministisk forklaring som vektlegger påvirkende forhold man ikke har kontroll over? (Skjørten, 1994). Mitt spørsmål til materialet er: impliserer informantene tilfeller der andre enn overgriperen må «bære utgiftene» for overgrepet - i så fall hvordan? (Tranøy, 2018). Og hvilke forhold mener informantene har frembragt avmaktssituasjonene mennene er i?

5.1 Overgripernes barndoms- og oppveksthistorier

Da vi spurte ekspertene om hvordan de fikk i gang samtalen med mannen i behandling, kunne de fortelle at de ofte innledet med spørsmål knyttet til mennenes barndom. De var alle opptatt av å skape en tillitsfull relasjon til mannen. Tillit i relasjonen ville være en forutsetning for vellykkede terapitimer. Når den terapeutiske alliansen, slik den ene terapeuten kalte det, var på plass, var det mer overkommelig med en flytende samtale. De åpnet med spørsmål angående mennenes liv, oppvekst, hvorfor de er i behandling, og som terapeuten fortsetter:

Å fokusere på forhold som har bidratt til å skape den situasjonen som er vanskelig, og finne måter å løse de dilemmaene og problemstillingene som finnes her, sånn at de kan gå videre i livet sitt uten å begå seksuelle overgrep.

Allerede her ligger det en antagelse om hvordan andre forhold må bære utgiften for mennenes handling – «forhold som har bidratt til å skape situasjonen som er vanskelig».

Det kan virke som at informantene vi intervjuet var av en behavioristisk oppfatning av mennenes handlingsbetingelser. Behavioristisk tilnærming undersøker hvordan menneskers

atferd er påvirket av stimuli fra omgivelsene (Holt et al., 2015). De signaliserte at miljøet mannen var født inn i, var en forutsetning for deres senere handlinger. Den ene terapeuten sa:

Det er jo også at de må lære, går jo helt ned til makronivå, altså hvordan eller perspektiv i forhold til hvordan de hadde det når de var små er jo kjempeviktig. Brutte relasjoner og savn etter mamma, savn etter pappa. Altså de går igjennom hele livet sitt, altså hele amnesen, både seksuell amnese, hva de lekte når de var barn.

Med spørsmål til psykiateren om hun så noen fellestrekk hos klientene, var svaret at hun hadde til gode å møte noen med en normal barndom. Overgriperens barndom- og oppveksthistorie er et tema som går igjen i samtlige intervjuer, og det er stort fokus på en mislykket barndom med omsorgssvikt. «Derfor vil en legge vekt på å forstå de forhold som frembringer avmaktssituasjonen(...)» (Hernes, 1978, s. 136). Slik jeg forstår informantene, går mennenes barndom igjen i det de snakker om forhold som har frembragt mennenes avmaktssituasjon.

Hvordan informantene fokuserer på trekk fra mennenes oppvekst har også røtter fra psykodynamisk tilnærming (Holt et al., 2015). Flere av informantene presiserte også at de hadde stor tro på denne tilnærmingen som behandlingsform. Tilnærmingen forsøker å nøste opp i ubevisste og uløste utfordringer og erfaringer fra et tidligere stadiet i livet som bakenforliggende årsaker til menneskers handling (Holt et al., 2015). Den ene terapeuten sier ganske tydelig at bakenforliggende årsaker må stå ansvarlig for mennenes atferd, da han gjenfortalte hva han hadde sagt til en mann i terapi.

Jammen det er jo ikke så rart at du gjør som du gjør, med de erfaringene du har. Nå skal vi jobbe med de erfaringene du har, sånn at du kan finne nye måter å tenke om erfaringene dine på.

Terapeuten sier direkte at erfaringer fra oppveksten må inkluderes i regnestykket for å forstå aktørenes handlingsbetingelser. Når informantene snakker om overgriperne, snakker de om en gruppe mennesker som er vokst opp i svært utfordrende hjem med omsorgssvikt og lite kjærlighet. De snakket om menn som aldri har lært seg å regulere følelser, ettersom en forelder aldri har speilet dem, møtt dem på sine følelser eller elsket dem.

Informantene fortalte om familier med mye kjefting og ydmykelse. En oppvekst der mennene sjeldent har opplevd mestring, enten i sport, sosialt, eller i jenterelasjoner.

Har du vært utsatt for overgrep selv, så er jo terskelen lavere tror jeg. Du skjønner ikke så mye av hva andre trenger, mange har ikke vært speilet så bra av egne foreldre, og da er det vanskelig å sette seg inn i hvordan andres følelser er, når man ikke har vært speilet så godt selv.

Den ene terapeuten mente at over 70% av de som gikk i terapi hos henne, selv hadde vært utsatt for overgrep. «Kanskje la oss si at 70% av de som går hos oss forteller om overgrepshistorier, seksuelle overgrepshistorier selv fra egen barndom». Fem av seks informanter kunne dele historier om menn som selv hadde blitt misbrukt i barndommen. Til forskjell fra flertallet fortalte informantene som arbeider i fengsel, at det kun var de færreste av de innsatte som hadde opplevd overgrep i barndommen. Hun sa: «Jeg trodde kanskje at 90% var sjøl utsatt for seksuelle overgrep i barndommen. Men det er det jo ikke. Mye mindre enn det jeg trodde. Altså hvis jeg har en gruppe på fem, så er det kanskje en». Kanskje ligger denne distinksjonen i at informantene har ulike menn i behandling, og at det er så enkelt som at noen har opplevd overgrep, andre ikke. En annen forklaring kan ligge i mennenes fortregningsmetode. Som den ene terapeuten sa, «så husker man ofte de hyggelige tingene(...) livet fylles med andre ting enn overgrep». Hun sier videre «jeg har også opplevd det ganske mange ganger at kanskje etter noen år i terapi så kommer de på at de selv har vært utsatt for overgrep». Om mennene kommer på dette fordi deres fortregningsmekanismer blir nøstet opp i, eller om de ilegges falske minner, er ikke opp til denne diskusjonen å bedømme.

Selv om de fleste mennene som selv hadde blitt misbrukt ga uttrykk for at dette var negative opplevelser fra barndommen, var det noen av dem som assosierte overgrepene med gode opplevelser. Psykiateren fortalte at «mange av dem har også erfaringer fra de vokste opp med seksuelle relasjoner med voksne, men opplevde ikke noe negativt med det, bare positivt». Hos andre lå denne erfaringen så indoktrinert at de trodde det var slik det skulle være, som terapeuten fortalte: «Det kan også være at de, de trodde det skulle være sånn, for de selv har vært utsatt for det». Enkelte av overgriperne hadde tilsynelatende ingen erfaring med normale seksuelle relasjoner. Oppveksten virket å være preget av unormal seksuell atferd, og de var aldri blitt korrigert på dette. Fordi de aldri hadde opplevd riktig seksualitet, var det unormal seksuell atferd som var det normale for dem. Terapeuten sa for eksempel: "da har barnet

trodd, selv trodd, at det var greit det pappa gjorde mot meg». En av mennene psykiateren refererte til, hadde gitt uttrykk for at skolen burde ha bedre seksualundervisning da hun sa:

Jeg husker jeg hadde en pasient som sa at, for han hadde nok heller ikke når han gjorde det, helt skjønt at han gjorde noe fælt mot noen. Han hadde opplevd mye overgrep som barn, men han bare «det burde vært sånn at på alle skolen burde barna hvert fall to ganger i året fått undervisning om det med grenser i forhold til det seksuelle, at ingen barn skal finne seg i å bli tatt på på en feil måte».

Med riktig undervisning vil barn som vokser opp i et hjem med unormal seksualitetsforståelse, kunne lære seg hva som er normal seksuell atferd, og hvor grensene skal gå. Slik informanten adresserer, virket mennenes manglende opplevelse av riktig seksualitet, og mangel på korreksjon av avvikende seksuelle handlinger, å være en medvirkende årsak til deres overgrepskarriere. Psykiateren sa videre:

Han skulle ønske at de barna han hadde forgrepet seg på hadde sagt i fra, at dette ikke var okei og at han selv også hadde visst at det han selv hadde opplevd ikke var normalt da, for han tenkte det var normalt.

Mennene manglet kunnskap om hva riktig, god og sunn seksualitet var. Hvis en person har blitt misbrukt, og aldri blitt fortalt eller lært riktig atferd, vil det være vanskelig å oppføre seg i tråd med samfunnets normer og regler. Ut ifra informantene å forstå, lå denne manglende korrigeringen hos familien, og til dels undervisningen. Det virket som oppveksten var årsak til posisjonen mennene var plassert inn i, en avmaktsposisjon, der overgrepet skjedde fordi han «ikke visste bedre». Mennenes atferd ble snakket frem som en sosialt lært atferd (Laws & Marshall, 1990; Skjørten, 1994). Deres opplevelse av å selv bli misbrukt (i enkelt av tilfellene), samt vonde opplevelser, førte til reviktimisering, som vil si at mennene påførte andre barn den smerte de selv hadde opplevd (Andersson, 2002; Briggs & Hawkins, 1996). Reviktimisering kan forstås som betegnelsen “vold avler vold”. «The offender’s adult crimes may be in part a repetition and an acting out of a sexual offense he was subjected to as a child, a maladaptive effort to solve and unresolved early sexual trauma» (Groth & Birnbaum, 1979, s. 102).

En typisk hendelse fra barndomsårene var hvordan mennene hadde blitt utsatt for mobbing. Informanten som jobber i fengsel fortalte om typiske mobbehistorier, og sa:

Men det har vært sånn, alt fra å få putta avføring i matpakka, til og ikke bli bedt på fest, og når du kommer på fest så bare ler de av deg og slenger igjen døra, og du får ikke lov til å være med. Blir stengt inni skapet i mange, mange timer. Blitt pissa på. Det er ganske alvorlig mobbing da, som de ser på som erting.

Da vi spurte om det var enkelte oppvekstvilkår som gikk igjen og skapte forutsetning for mennenes trekk, sa hun «99% er mobbing i barndommen». Informantene indikerer at dårlig oppvekst og mobbing kan legge føringer for menneskers sosiale kompetanse og personlighetstrekk (Glad, Øverlien & Dyb, 2010).

Overgripernes oppvekst og familie virker ut ifra informantene å være en bidragende årsak til at mennene er plassert i posisjonen de er i, en posisjon med lite makt. En oppvekst i omsorgssvikt har gjort dem til mennesker som ikke har kunnskap eller kontroll over sitt liv. Ved å analysere avmaktssituasjonen mennene befinner seg i, vil man kunne forstå mennenes handling som en konsekvens av andres avgjørelser. «(...) vil vi ved en analyse av avmakt ha større interesse for dem som må bære konsekvensene av andres avgjørelser enn for beslutningstakerne» (Hernes, 1978, s. 136). Informantene snakker frem mennenes oppvekst (andres avgjørelser) som en slags forklaring på hvorfor de har blitt som de har blitt, og deres handlingsbetingelser som resultat av avmakt. De ser mennenes atferd og handling i lys av vonde erfaringer, og hvordan dette har plassert mennene i en posisjon der de mangler kontroll og makt i livet. Informantene reflekterer midlertidig rundt spørsmålet om hvorfor ikke alle barn som har hatt en trøblete oppvekst blir overgripere. Den ene terapeuten sier «vi reagerer ulikt på forskjellige ting, avhengig av vår evne og oppvekst». Ved spørsmål om hun trodde at «noe fra barndommen» kunne være en utløsende årsak til overgrepet, svarte hun «ja alltid». «De har ikke hatt gode oppvekster uansett hvordan de vrir og vender på det». Informanten virker sikker i sin sak, og benytter seg av bastante ord. På denne måten tilskriver hun familien og oppveksten ansvar for mannens handlinger, samtidig som hun fraskriver mannen ansvar, og reflekterer rundt overgrepet som resultat av en avmaktssituasjon. Overgrepet virker å være en «konsekvens av andres avgjørelser», som må forstås som bærer av utgiften (Hernes, 1978, s. 136). Den ene terapeuten oppsummerte informantenes budskap sa han sa:

Nei, det er veldig sammensatte grunner til at de begår overgrep mot barn. Og, eh, dette er forhold som finnes i deres bakgrunn- og oppveksthistorie. Det kan være knytta til egne traumer, det kan være knytta til omsorgssvikt, vold. Noen av dem har vært utsatt for seksuelle overgrep selv. De har vært utsatt for alvorlige belastninger som særlig også handler om tilknytning til gode, stabile voksenpersoner. Kompliserte tilknytningshistorier. Også er det jo sånn at de belastningene som denne gruppen har vært utsatt for i barndommen og oppvekst i stor grad ligner på belastninger som hvem som helst ellers har vært utsatt for, og dermed så blir jo spørsmålet: hva er det som gjør at disse problemene har gitt seg utslag i seksuell overgrepsetferd, og ikke andre typer atferdsproblemer for eksempel(...). Og når vi snakker om forklaring så er det jo sånn at vi her da leter etter linken mellom de belastende hendelsene og seksualiteten, den seksuelle atferden eller de dilemmaene som seksuell atferd skaper for dem. Og den linken finner du vanligvis på ett eller annet sted. Og når vi har funnet den linken så har vi en kjede av årsaksforhold som vi kan fokusere på og som vi kan gjøre til gjenstand for bearbeidelser i terapien.

Informanten sier eksplisitt at grunnen til at menn begår overgrep mot barn, ligger i deres «bakgrunn- og oppveksthistorie». Videre snakker han om, og bruker ordet «forklaring», som en beskrivelse på hvorfor mennene begår overgrep, og trekker igjen inn sammenhengen mellom en dårlig oppvekst og overgrepene. Psykologen Nicholas Groth (1982) fokuserer også på hvordan oppveksten må vektlegges når man studerer overgripere. «Developmental trauma of all types need to be assessed in the life history of the sexual offender, especially sexual traumas» (Groth, 1982, s. 226). Da vi spurte om hvordan man kunne arbeide forebyggende slik at man kunne unngå at flere ble overgripere i fremtiden, mente terapeutene det var viktig «å gi barna en god og trygg oppvekst».

Det var altså en felles oppfatning hos informantene at mennenes vonde opplevelser fra barndommen er en faktor som må vektlegges når man forsøker å forstå mennenes handling. Slik sett snakker de mennene inn i en avmaktsposisjon, der vond barndom har fratatt mennene kontrollen og makten over eget liv. Selv om det er mennene som har begått overgrep, understreker informantene viktigheten av å studere bakenforliggende årsaker og forhold som ansvarlig for deres handlingsbetingelser. Denne ansvarsfraskrivelsesfortellingen kan forstås som en måte å «hjelp» mennene til å ramme inn sin forståelse på. En forståelse av mennenes

handling som gjør at mennene kan kategorisere og forstå seg selv i en posisjon preget av avmakt.

5.2 Hvordan fremstiller ekspertene mennenes ulike egenskaper?

Som en videre refleksjon i samtale om mennenes oppvekst, begynte vi å snakke om typiske trekk ved mennene, og hvem de var. Informantene delte informasjon om mønstre i deres personlighetstype som virket å stå i sammenheng med deres utfordrende oppvekstshistorie. Informantene la til grunn mennenes vonde oppvekst som forutsetning for mennenes typiske trekk, og en barndom som hadde påvirket deres egenskaper. «*Så jeg tenker vi skal gå en spasertur tilbake til barndommen der, og se hva som har skjedd*», sa psykologspesialisten.

5.2.1 «Typisk taper»

Informantene snakket om menn som var stusselige, og typiske «tapere». Det var menn som ut ifra informanten som arbeider i fengsel «*er tapere omtrent i det øyeblikket de ble født inn i verden*». De fremstilte overgriperen som en tilbaketrukket og passiv mann. Aldersmessig kunne han være alt fra ung gutt i tenårene, til middelaldrende eller gammel mann. Mennene var forsiktige, svake og fungerte dårlig sosialt, og hadde en unnvikende personlighetstype. Informanten som arbeider i fengsel sa: «*100% av de overgriperne jeg jobber med har problemer med å regulere egne følelser*». Dette gjør at de blir konfliktsky, og som hun forteller: «*ikke i stand til å stå opp for egne behov*». Samme informant sa videre: «*Når jeg kom i fengsel, så kunne jeg plukke ut overgriperne. Det var veldig lett. De er litt mer underkua, litt mer forsiktige, stille, er liksom ikke så utadvendte*».

Informantene fortalte om menn med dårlig selvtillit og selvfølelse. Slik en av terapeutene uttrykket, «*de er jo ikke mennesker med god og raus, altså god selvtillit og selvfølelse*». Hun sa videre: «*Mange overgripere føler seg ganske, en del er litt sånn stusselige, litt sånn at de synes det er vanskelig å være i en voksen relasjon*». Informanten som arbeider i fengsel sa også: «*At det begynner litt på selvbilde, det er jo noe som går igjen da, 100% dårlig selvbilde, liten egenverdi, mye selvhat*». Gjennomgående i informantenes gjengivelse av hvem mennene var, trakk de inn deres barndom som årsak for flere av deres egenskaper, hvilket går igjen også i annen litteratur. «*Flere hevder at barneovergripere mangler sosial kompetanse, og at det er en sammenheng mellom manglende sosial kompetanse hos overgriperen og det at vedkommende begår overgrep*» (Mossige, 1997, s. 51).

Informanten som arbeider i fengsel kom også inn på hvordan avmaktsposisjonen kan bidra til at mennene ikke føler seg som menn. «*De føler seg kanskje.. de kunne vært 16 år, så er de 40 da*». Vi spurte: «De føler seg som en gutt, rett og slett?»

Ja, det kan være at de ikke føler seg maskulin nok. Derav ikke bra nok. For en kvinne i hvert fall. Så det å grave i litt det der med synet på seg sjøl som mann, der og kan man finne en del ting da. De sammenligner seg veldig mye med sånne attraktive, kjekke, maskuline menn, og så føler de ikke selv at de er det, så blir de taper da.

Oppveksten har gjort mennene «*stusselige*», og derfor mindre attraktive for andre voksne. Som følge av dette har de utfordringer hva gjelder andre voksenrelasjoner og mestring av det sosiale livet.

Informantene snakker om menn som skiller seg fra det typiske mannsidealet. Det typiske mannsidealet karakteriseres ofte som den hegemoniske sterke og maskuline mannen (Connell, 2005). Feministisk teori snakker om den patriarkalske samfunnsorden og familieorden. Der mannens rolle er kulturelt betinget, hvor han er familiens overhode med mest autoritet og dominans (Brownmiller & Larsen, 1977; Darke, 1990). Informantene forteller ikke om menn av typisk patriarkalsk identitet med dominant posisjon. I stedet snakkes det om mer ynkelige, underdanige menn som, slik en av informantene sa det, er «*underkua*». Hva skjer med en mann som ikke opplever følelsen av dominant posisjon, og autoritet? Informanten ovenfor forteller videre at mennene i relasjonen til barnet føler seg eldre, og som hun sier «*klokere, visere, ikke taperen*». Slik informantene snakker om det, kan det virke som mennene oppnår en følelse av makt og maskulinitet i relasjonen til barnet.

Det kan tenkes at mannens behov for dominansfølelse påvirker overgrepet. Mannen er på grunn av vond oppvekst plassert i en avmaktsposisjon der han har lav selvtillit, ikke mestrer voksenrelasjoner, og i stedet føler seg som et barn (Marshall & Barbaree, 1990). Denne posisjonen sørger for at mannen føler seg lite maskulin, og mer «*som en gutt*».

Since self-esteem appears to be largely determined in males, and particularly in young males, by their sense or their sexual ability, the young boy who cannot develop a

relationship with a female may turn to aggressive sex or sex with children as a way of providing to himself that he is masculine. (Marshall & Barbaree, 1990, s. 262)

Det kan tenkes at reviktimiseringen, det å gjøre barnet til offer, og på den måten mer avmektig enn han selv- gi mannen en følelse av maskulinitet (Groth, 1982; Groth & Birnbaum, 1979). Ved å feminisere barnet, der mannen er den dominante autoritet, og ikke lenger det minste offer, vil mannen kanskje oppleve at han tar tilbake kontrollen og makten som den vonde oppveksten har fratatt ham (Brantsæter, 2001; Brownmiller & Larsen, 1977).

5.2.2 «Så er de nesten barn sjøl»

Mannen vi så for oss da informantene fortalte om overgriperen, var på bakgrunn av deres fortellinger, en barnslig mann. De snakket om en mann som nesten var på nivå med et barn. Informantene ga ofte eksempler på umodne menn som følte de mestret relasjonen til barn bedre enn til voksne. Mennene trivdes å leke med barn og være sammen med barn. Til informantene hadde mennene gitt uttrykk for at de kunne være mer seg selv i relasjonen med barn. «*Jeg får det ikke til med andre voksne*», hadde en av mennene sagt til sin terapeut.

Informanten som arbeider i fengsel forteller at hun i møtet med mennene opplever dem som barnslige. «*Kommunikasjonen fungerer ikke altså. Det er helt. Jeg merker det i møtet med dem, så er de nesten barn sjøl*». Hun sier videre:

De forstår ikke masse ord jeg kan bruke. Så jeg må legge meg på et annet nivå. Noen er jo der, og da føler de seg mer likesinna mer barna. Og noen har jo en veldig barnslig seksualitet, som gjør at voksens seksualiteten blir skremmende.

Informantene snakker om menn som fungerer dårlig i voksenrelasjoner, og har få av egenskapene som andre voksne kan foretrekke hos menn, og opplever dermed mye negative emosjoner. Informantene tok i betraktning at deres manglende gode oppvekst hadde ødelagt for en normal utvikling, som naturligvis påvirket hvordan mennene var blitt, og var i møte med andre voksne (Groth, 1982).

Når informantene snakker om hvordan mennene var på nivå med barn, og barnsligere enn andre voksne, kan man se sammenhenger til Nicholas Groth sin fremstilling av ulike «offenders». Groth skiller mellom «fixated offenders» og «regressed offenders» (Groth,

1982). Fixated offenders dreier seg om tilfeller der personen har en draging mot barn fordi de føler seg likesinnet barna.

In general, fixated child molesters are drawn to children sexually in that they identify with the child and appear in some ways to want to remain children themselves. They tend to adapt their behavior and interests to the level of the child in an effort to have the child accept them as equal. (Groth, 1982, s. 216)

Av andre som referer til Groth, er «fixated offenders» forstått som en virkning av vanskelig oppvekst. «Tidlig skadede personer som ikke tør eller kan knytte seg til andre voksne, og som har en permanent avvikende seksualdrift» (Søftestad, 2005, s. 52). Informantene gir flere eksempler på hvordan mennene mestrer relasjonen til barn bedre enn voksenrelasjoner. Informanten som arbeider i fengsel sa for eksempel:

For det er en del av de jeg snakker med som har drevet med på nett som har begynt å legge ut en profil av seg sjøl og søke voksenkontakt. Fått masse avvisning, kanskje stygge meldinger på utseende eller hva som helst. Har fjernet bildet, lagt inn et annet bilde av noen andre kanskje. Gått ned i alder. Der er det mye lettere. De er ikke så kritiske.

Mannens intensjon ser ut til å dreie seg om å oppnå bekreftelse, bli godtatt av andre, og kjenne seg verdt. Altså det motsatte av hva han til vanlig opplever seg selv som, med liten egenverdi, slik informantene ga uttrykk for. Når han ikke mestrer relasjonen til en voksen slik samfunnet forventer av han, benytter han seg av andre metoder, og henvender seg derfor til barna (Brantsæter, 2001). Informantene snakker om hvordan det kan være mindre komplisert å henvende seg til barn. «Barn ler ikke av penisen min. De vet ikke åssen den skal se ut eller noe som helst». Hvis man har masse komplekser på den, og det er det mange som har». Den ene terapeuten fortalte:

Så er det noen som har noen dilemmaer med å etablere normale seksuelle voksenrelasjoner og som isteden rett og slett henvender seg til barn fordi at det er mindre komplisert. Å ha sex med noen som de ikke behøver å forhandle med.

Overgrepet er ikke nødvendigvis det tilsiktede resultatet, men mannen kan ønske å dekke sitt behov for bekreftelse. Som konsekvens av *intensjon* om behovet for nærhet og omsorg, og at de mestrer *relasjonen* til barn, blir resultatet overgrep. Overgrepet virker altså å skje som en bivirkning i målet om å bli anerkjent (Hernes, 1978).

Mennene snakkes frem som offer for en dårlig oppvekst, offer for mobbing, vold og brutte relasjoner, og som har påvirket, og forklarer deres atferd og egenskaper. Deres personlige egenskaper synes å være nært beslektet med deres vonde oppvekst. Mennene snakkes frem som et produkt av kompliserte erfaringer. «*Stusselige, konfliktsky, lav selvfølelse og typiske taper*» er benevnelser som blir brukt når informantene forteller om hvordan mennene er. Informantene plasserer dem derfor i en avmaktssposisjon der andre forhold enn mennenes frie vilje står ansvarlig for deres handlinger.

It is the use of a sexual relationship to express a variety of unresolved problems or unmet needs in the psychology of the offender that have less to do with sensual pleasure and more to do with issues surrounding competency, adequacy, worth, recognition, validation, status, affiliation, and identity. It is the sexual misuse of power. (Groth, 1982, s. 227-228)

Groth (1982) snakker om mannens behov for å være offeret med mest makt – hvor det andre offeret, i dette tilfellet barnet, blir offeret med minst makt. Mannen har behov for å hevde seg, fjerne seg fra avmaktssposisjon, og oppleve maktesfølelse. «(...)one way of dealing with and combating the experience of being a helpless victim is to become the powerful victimizer, the offender's offense may be in part a replication of his own victimization or other sexual trauma» (Groth, 1982, s. 226; Groth & Birnbaum, 1979)

5.3 Hvordan snakker informantene om overgrepet?

Det er flere fellestrekk om hvordan informantene fraskriver overgriperen ansvaret for overgrepet. Fellestrekkene er hvordan de legger oppvekst-og barndom til grunn i en forståelse. I det følgende skal jeg undersøke de avmaktssituasjonene informantene legger til grunn når de snakker om det seksuelle overgrepet.

Den ene terapeuten snakket om overgrepet som et resultat av dårlig oppvekst, samtidig som hun fokuserer på en seksualitet på ville veier. Hun inkluderer derfor seksualitet i sin oppfatning av overgrepet, og gir uttrykk for at overgrep og seksualitet står i et slags forhold til hverandre. Den andre terapeuten snakket om interne konflikter, med fokus på mennenes «*manglende evne til å håndtere de utfordringene en ansvarlig voksen seksuell atferd skaper for dem*». Psykologspesialisten var noe mer tilbøyelig til å se overgrepet i lys av genetikk, og inkluderte muligheten til å forstå seksuell atferd på grunn av en persons orientering. Like fullt snakket han om hvordan mennenes oppvekst virket å påvirke sosial handling. Journalisten snakket mye om overgrep som et resultat av mennenes behov for kontroll. Fordi mennene kanskje manglet kontroll på andre områder i livet, hadde de et behov for å kontrollere noe annet. Eksperten som jobber i fengsel var også svært opptatt av overgripernes oppvekstshistorie, og uttrykket at «*det er liksom ikke kåtskapen i seg sjøl som driver dem*». Psykiateren så på viktigheten av manglende stabile voksenroller opp igjennom livet, og resultatet av brutte relasjoner. I behandling var hun opptatt av at mennene måtte finne seg trygge jevnaldrende vennerelasjoner som et alternativ til barn. Det er imidlertid fellestrekk når informantene snakker om overgrepet. Det kan virke som at overgrepet utilsiktet ble et resultat av noe utenfor mennenes bevisste intensjon. Felles for fortellingene er hvordan den avmektige posisjonen har virket å påvirke, og muliggjøre overgrepet, hvilket jeg går nærmere inn på under.

5.3.1 Overgrep som resultat av livskrise

De videre fortellingene informantene gir, indikerer hvordan livskriser og sårbare situasjoner har plassert mennene i en avmaktsposisjon. Psykologspesialisten sa:

Og så er det jo altså rett og slett, faren for noen er jo når det skjer noe kjipt i livet da, for eksempel samlivsbrudd og tap an inntekt og sånt no. Det er da en del forgriper seg også. Det går dårlig.

Noen av mennene har hatt et såkalt normalt liv med normale voksenrelasjoner. Når det har oppstått en krise i livet, eller en utfordring de ikke evner å håndtere, har de begått overgrep. Den ene terapeuten sa i den anledning:

Det er deres egne interne konflikter, deres manglende evne til å håndtere de utfordringene en ansvarlig voksen seksuell atferd skaper for dem. Og fordi de ikke

klarer å løse disse dilemmaene så vender de seg isteden mot barn. Da blir det mer en avmaksreaksjon, enn det blir en lystprega atferd.

Det kan tenkes at mennene vært i en posisjon der tilgangen til barn har vært nær, og barnet blir derfor et naturlig offer. Informantene snakker om hvordan mennene henvender seg til barn nærmest som et verktøy for å regulere følelsene sine, der overgrepet blir et slags utløp for mennenes indre konflikter. Informantene snakker om overgrepet, sjeldent på grunn av seksuell lyst eller tenning, men som i dette tilfellet, et resultat av sårbare situasjoner i livet.

Når informantene gir eksempler på menn med erfaring fra voksne forhold, understreker de hvordan disse forholdene har vært preget av dårlig kommunikasjon der problemer ikke har blitt snakket om og håndtert, og mannens behov er blitt satt til side. Informanten som arbeider i fengsel sa:

Så er det jo noe som ikke funker i det forholdet de er i, hvis de er i et forhold. Så klarer de ikke snakke om det for eksempel. Kanskje han føler seg underdanig kona si, ikke like mye verdt.

Slik jeg oppfatter det, forsøker informanten å forstå hvordan mannen har havnet i situasjonen som har resultert i overgrep. Hun ser overgrepet i lys av mennenes livskrise, og studere årsakssammenhengen mellom dette. Informanten impliserer at det er i slike situasjoner barnet blir et seksuelt substitutt (Brantsæter, 2001). Mannen har fortsatt behov, slik som nærhet og seksuelt samkvem. Informanten trekker frem opplevelsen av å være underdanig sin kone, som ut ifra feministisk teori forstås som en avmaktsposisjon (Brownmiller & Larsen, 1977). Som mann, i lys av feministisk forståelse, har du en indre trang til å være «over» noen. Det betyr at å være underdanig sin kone gir mennene en følelse av maktesløshet, og de forsøker derfor å finne maktfølelse på andre områder (Brantsæter, 2001). Informantene impliserer at det å være overlegen barnet kan gi de en følelse av makt.

Flere informanter kommer med fortellinger der mannen virker å være underlegen sin kone, og at kona «får fri» fra mannen når han isteden misbruker et barn. Den ene terapeuten fortalte hvordan kona «fikk fri», og sa: «*Han puler jo datteren. Så er det liksom en måte, hun ser litt igjennom øynene på det*». Psykologspesialisten fortalte om et lignende forhold der mannen og kona implisitt var enig overgrepet. Kona tok seg en tur i åttetiden fordi hun ikke orket

mannen, eller orket å ha sex med han. Da var datteren igjen, og fordi mannen hadde visse behov, forgrep han seg på datteren. «*Hun vet det. Han vet det, og datteren opplever det. Så da går hun seg en tur en times tid og kommer tilbake*». Videre forteller han: «*For han måtte jo ha et seksualliv, og hun ville jo ikke gi ham det. Så da, da var det litt sånn at hun bare begynte å gå en tur*». Informanten fremstiller en mann som har krav på seksuelt samkvem, og hvis han ikke kan kreve det av kona, må han kunne kreve det av noen andre. Han har en slags overlegen rett til å oppnå denne intimiteten fra et annet sted, til å føle seg maskulin, og til å være i en posisjon med makt. «Slik kan avmakten og «feminiseringen» ved å være offer «bearbeides» (Brantsæter, 2001, s. 418). Der «feminisering» forstås som mannens opplevelse av et mislykket ekteskap uten seksuelt samkvem, og som «offer» for dette. «Bearbeidelsen» blir overgrepet, hvilket fungerer som et verktøy for å ta tilbake makten og følelsen av maskulinitet (Brownmiller & Larsen, 1977; Wam, 1988). «The inappropriate sexual activity appears to be in part the result of and a symptom of family dysfunction» (Groth, 1982, s. 221). Nicholas Groth (1982) beskriver slike tilfeller når han snakker om «regressed offenders».

Regressed offenders er blitt forklart som «personer med såkalt normalt samliv med annen voksen, men som i bestemte konflikt- og krisesituasjoner reagerer med å misbruke barn» (Brantsæter, 2001; Søftestad, 2005, s. 52). Mannen fra eksempelet over hadde angivelig hatt et fungerende seksualliv med sin kone, men som følge av utviklingen av et dårlig ekteskap, søkte han nærhet fra datteren.

Regresses child molesters are drawn to children sexually in an attempt to replace their adult relationships which have become unfulfilling or conflictual. Such offenders select a child as substitute and tend to relate to the child as if the child were their peer or agemate. (Groth, 1982, s. 216)

5.3.2 Overgrep som behov for nærhet – manglende intimitetskompetanse

Avsnittet ovenfor blir reflektert videre i det informantene fokuserer på mennenes manglende intimitetskompetanse. Når livet byr på en krise eller utfordring, og nærhet ikke er å oppnå fra for eksempel sin partner, forteller informantene at mennene forsøker å dekke sitt intimitetsbehov på andre måter. Informantene forteller om overgrep som følge av mennenes behovstilfredsstillelse. De snakker om tilfeller der nærhet og omsorg blir forvekslet med erotikk. «Parent-child incest behavior is equivalent to symptom formation in that it serves

partially to gratify a need, to defend against anxiety, and to express an unresolved conflict» (Groth, 1982, s. 227).

Og det er kompetanse til å håndtere intime situasjoner. For når du får trøst av et barn så er det samtidig en type kontakt som har noe veldig intimt ved seg. Og det vi ofte ser da er at denne nærkontakten og den intimiteten den skaper en opplevelse av for eksempel seksuell respons(...) Denne gruppen av menn de har vanskeligheter for å skille mellom erotikk og intimitet. Og det betyr at opplevelsen av intimitet er en opplevelse som også seksualiseres. Sånn at den seksuelle impulsen som de føler på, den kan utvikle seg videre til å bli en seksuell handlingsimpuls.

I sitatet ovenfor forteller terapeuten om en gruppe menn som ikke vet hvor skillet mellom intimitet og erotikk går. Ut ifra hvordan mennene blir snakket om, virker det som mennene mangler kunnskap om hvordan relasjoner til barn skal foregå riktig. Denne manglende kunnskapen plasserer dem i en posisjon av avmakt (Hernes, 1978). «Riktignok kan også overgripere føle seg svake og avmechtige, og overgrep kan være et desperat uttrykk for dette» (Sætre et al., 1986, s. 1). Som terapeuten gir uttrykk for – det er akseptert med intime relasjoner med barn, men grensen går før intimitet seksualiseres.

Så henvender de seg til barnet for å få trøst eller for å få nærhet, også skaper nærheten og fortroligheten en intim situasjon, som så seksualiseres. Og da er det noe som, altså i anførselstegn «det skjer av seg selv».

Terapeuten snakker om mennene på en måte som at de ikke er i stand til å forstå hvor grensen skal gå, og at behovet for nærhet uheldig blir seksualisert. Han snakker frem situasjonen som noe utenfor mannens kontroll. Mannen tilnærmer seg barnet for å få dekket behovet for nærhet og omsorg. Relasjonen og omsorgssituasjonen er en intim situasjon. Tilsynelatende kan det virke som at mannen ikke har som intensjon å seksualisere denne kontakten. Men som en person med manglende relasjonskompetanse, og handling på vei i gal retning, resulterer denne kontakten i overgrep. «The incestuous offender becomes dependent on sexual activity to meet his emotional needs» (Groth, 1982, s. 227). Tilfellet kan ses i sammenheng med menn som voldtar kvinner. «Samtidig har han ofta ett behov av att bli bekräftad på ett djupare emotionellt plan, vilket han blandar samman med sexuell bekräftelse: värdet som människa och man utmätes efter dugligheten på det sexuella området» (Kwarnmark & Andersson, 1999,

s. 35). Mannen har behov for å bekreftelse og nærhet, og overgrepet virker å skje som følge av en misoppfatning av denne intimiteten.

5.3.3 Overgrep som metode for å lette på egen smerte

Som et symptom på vond oppvekst, eller egne erfaringer med overgrep fra barndommen, forteller informantene at mennene opplever mye negative følelser. De har problemer med å regulere følelsene sine, så vel som å anerkjenne ulike emosjoner. Er man en ensom og ekskludert mann i mangel på kjærlighet, nærhet og omsorg, og med en historie preget av vonde opplevelser, er det nærliggende å tro at denne posisjonen fører med seg mye smerte. Informantene gir uttrykk for at mennene ikke har lært seg å snakke om hvordan de har det. Flere av mennene gir i behandling uttrykk for at anledningen er første gangen de har en dyp samtale med noen. Flere av informantenes fortellinger signaliserer hvordan overgrepet fungerer som et verktøy for å regulere vonde følelser.

Journalisten kom med eksempler på hvordan det virket som mennene hadde et behov for å kanalisere smerten sin. «*Jeg har det så jævlig inni meg at jeg har rett til å la andre lide for å få det bedre*», hadde en av mennene sagt. Ved å forgripe seg på barn, kan det tenkes at de flytter smerten fra seg selv og over på barna. Informanten sammenlignet overgrep med hvordan rusmisbrukere ruser seg for å dempe smerten: «*De døyver de vonde følelse du har inni deg, på et eller annet vis. Sånn som alkohol, og jeg vet ikke jeg, spilling eller hva som helst*».

Å begå overgrep som en metode for å håndtere vonde følelser, blir av informantene omtalt som «coping». Coping er «Constantly changing cognitive and behavioral efforts to manage specific external and/or internal demands that are appraised as taxing or exceeding the recourses of the person» (Lazarus & Folkman, 1984, s. 141). Coping dreier seg om hvordan mennesker håndterer og mestrer blant annet følelser, utfordringer og stress. Informanten som arbeider i fengsel forklarte coping som: «*altså at man bruker sex som en metode for å døyve vond smerte da ikke sant. Du kompenserer for noe, men så funker det egentlig ikke*». Mennene rettferdiggjør at andre fortjener å lide mer enn dem, slik journalisten ga eksempel på da han snakket om mennenes rett til å se andre lide (Groth & Birnbaum, 1979). Det virker som mennene regulerer negative emosjoner ved å gjøre barnet til mer offer og avmektig enn dem selv (Groth & Birnbaum, 1979). Det interessante er om mennene bruker overgrepet som verktøy for å lindre egen smerte, eller om overgrepshandlingen er et verktøy for å gjøre seg

selv mer mektige (reviktimisering), fordi smerten ligger i opplevelsen av avmakt (Briggs & Hawkins, 1996).

5.3.4 Overgrep som avhengighet og hekt

Ut ifra informantene å forstå, kunne det virke som at overgrep som en copingmekanisme, ble en slags avhengighet. Informantene snakket om hvordan mennene ble «hekta» på å laste ned overgrepsmateriale, eller hekta på å gjennomføre overgrep og trå over grensene, og sa:

De som driver på nett beskriver det veldig ofte som et sånn hekt. Man blir hekta på nye bilder og videoer, og jeg spurte: «Hvordan har du tid til å se på alt der»? «Nei, jeg gjør ikke det. Det er bare en samling.» Og hvis det er gamle bilder så er det ikke noe interessant. Så kommer det opp et nytt bilde så er det sånn «okei, fjoh, nå kan jeg slappe av i dag».

Journalisten og informanten som arbeider i fengsel sammenlignet også denne hekten med rusavhengighet, og understreket hvor vanskelig det er å styre seg selv i riktig retning hvis man er bundet av en avhengighet.

Når informantene snakket om å være «avhengig» av overgrep, fortalte de om menn som var i den såkalte «bobla». Psykologspesialisten forklarte «bobla» da han sa: «Jeg tror det ligger i den boblen at de skjønner ikke helt hva de driver med når de holder på. Og at det bare baller på seg». Informanten gir uttrykk for at mennene er så fiksert og opphengt i den seksuelle kontakten, at de har minimal virkelighetsoppfatning, og derfor ikke klarer å ta avstand fra overgrepet. «Og da er det så lett å holde på. Inntil den dagen du blir tatt, og hvor verden i kor forteller at dette her er bare helt feil, da er det nok en del som skjønner det».

Informantene snakket om mennenes avhengighet som en hekt, og som resultat av å være i en virkelighetsfjern «boble». De snakket om mennene i en situasjon der overgriperne enten «ikke forstod» hva som foregikk, eller forstod hva som foregikk, men ikke klarte å komme seg ut av det på grunn av avhengigheten. Mennene befant seg i et hav av overgrepsmateriale, eller fikk seg selv til å gjøre handlinger utover sin kontroll. «Men det kan være hekt på nærheten, ikke sant. Hekt på å bli sett, og sånne ting da, vil jeg tro», sa informanten som arbeider i fengsel. Hun sammenlignet hekten som en avhengighet for et tv-spill. Eller en avhengighet av å flytte seg fra en avmaktsposisjon til en posisjon med mer makt, som en seksuell relasjon til et barn

vil kunne gi. «Self-entitlement characterizes his orientation toward the child, and sexuality appears to be in the service of a need for power» (Groth, 1978, s. 14). Mannen virket å være avhengig av å ikke kjenne seg maktesløs, avmektig, lite maskulin og uten kontroll.

5.4 Oppsummering

Ovenfor har jeg redegjort for de forholdene informantene mener har frembragt mennenes avmaktsposisjon, og hvordan dette har resultert i overgrep. Ekspertene forteller hvordan overgrepet blir et utilsiktet resultat av mannens behov for nærhet og omsorg, og behovet for å oppleve mer makt og kontroll i eget liv. Mennene virker å være preget av en utfordrende barndom som har gjort dem til barnslige «tapere». Ekspertene snakker også om hvordan overgrepet blir et resultat av en vond barndom, en livskrise, eller mer som en mestringsmekanisme, og hekt.

«Det er en grunn til at man ender opp der man gjør» sier en informant, og oppsummerer med det hvordan ekspertene snakker om overgrepet som et utilsiktet resultat. De snakker frem overgriperen, deres oppveksthistorier og overgrepshistorier som et resultat av noe utenfor mennenes egen kontroll. De bakenforliggende forhold som mennene selv ikke har kunnet styre, har plassert dem i en avmaktsposisjon. Dette virker å ha påvirket betingelsen for deres overgrepshandlinger, snarere enn mennenes frie vilje og selvbestemmelsesrett. Selv om mannen står ansvarlig for overgrepet, vil ikke en slik ansvarsplassering forebygge eller forhindre fremtidige overgrep. Seksuelt samkvem virker ut ifra informantenes fortellinger, å være et middel for å oppnå nærhet, omsorg og makt (Skjørten, 1988).

6 Overgrep som tilsiktet resultat

Majoriteten av ekspertenes fortelling dreide seg om hvordan mennenes avmektighet, og utilsiktet intensjon, måtte bære ansvaret for deres overgrepshandling. Årsaken virket å ligge i mennenes livshistorier, heller enn deres frie valg. Til tross for disse funnene, inkluderte også informantene historier om overgrepet som en bevisst handling med et mål. I disse historiene ga de uttrykk for at det var mannen selv som måtte bære ansvaret for overgrepshandlingen. De impliserte hvordan mannen hadde handlet ut ifra fri vilje, og med selvbestemmelsesrett bestemte betingelsene for egen handling (Weber, 1999). Fri vilje og intensjon forstås i denne sammenheng som noe gjennomtenkt, med hensikt og som noe planlagt. Den mer «aktive» makten kommer til uttrykk når mannen påtvinger barnet hans egen vilje og handler bevisst (Weber, 1971).

6.1 Hvem står ansvarlig for overgrepet?

Den ene terapeuten uttrykket eksplisitt at «*alle som kommer til [behandlingsinstitusjon] må innrømme at de har gjort det, og ta på seg skylda*». Hun snakket videre om ansvarliggjøring som en forutsetning for å muliggjøre vellykket behandling slik at mannen ikke skulle begå overgrep igjen. Fokuset om å påta seg skylda for overgrepet, virket å være essensielt i behandling hos de fleste terapeutene. Informanten som arbeider i fengsel sa:

Også har vi noe som heter ansvarstagende brev som man skal skrive brev til et av ofrene sine, hvis de har fler. Lese det høyt for gruppa, men ikke sende det. Så er det bare en sånn prosess å prøve å ta på seg alt ansvar og skyld, og så si det høyt, men ikke sende.

Eksperten sier her at mannen må ta på seg *alt* ansvar og *all* skyld. Det virket som ekspertene vektla denne prosessen høyt, uavhengig om overgrepet var tilsiktet eller utilsiktet. Da de arbeidet med at mannen selv skulle ta på seg skyld, virket det som om ekspertenes egen oppfatning av hvem som måtte bære utgiften for handlingen var irrelevant.

Ekspertene fortalte hvordan de arbeidet for å bryte ned mennenes rettfærdiggjøring og bagatellisering av overgrepet for at de skulle forstå ansvaret i handlingen. Den ene terapeuten fortalte hva en av mennene hadde sagt i behandling:

Jammen barn har behov for kontakt med voksne, barn har behov for å lære om sex, og det er de voksne som må lære dem. De må lære det på den autentiske måten, gjennom det å være delaktig i seksuelle handlinger.

Informantene snakket om hvordan mennene brukte rasjonalisering som strategi for å begå overgrep, og hvordan de rettferdiggjorde handlingen for seg selv slik at det var tålelig å leve med. En av terapeutene gjenfortalte fra terapi:

Mens en som ikke bryr seg på en måte, som mener at han har sin fulle rett(...) «Jeg er pedo så jeg må bare pule en unge av og til, og da blir det litt blod av og til, også skriker ungen, eller jeg bare legger hånden foran.

Hun illustrerer her hvordan mannen setter barnets vilje til side, til fordel for sin egen. Det virker ikke som han bryr seg om at barnet blør eller skriker, fordi hans vilje «om å pule en unge» er det viktigste. Hun forteller hvordan mannen utnytter den makten han har til å gjennomføre overgrepet, og hvordan han mener han er i en posisjon hvor han «har sin fulle rett» til å kreve seksuelt samkvem. Denne måten å rettferdiggjøre overgrepet, sette sin vilje og sitt behov fremfor barnet sitt, går igjen i flere av informantenes fortellinger.

En av mennene hadde sagt «Ja, men jeg har bare begått overgrep mot egne barn da, for jeg kan jo ikke gå til horer». Informantene beskriver hvordan mannen rettferdiggjør sine handlinger i en forståelse om at de har krav på sex. Han har krav på sex, men «kan jo ikke gå til horer», så da må han forгриpe seg på egne barn. Ut ifra informantene å forstå, virker dette som en strategi for å mette seksuelle lyster. Overgrepene virker som noe han har tenkt igjennom, ettersom han har resonert seg frem til at han «ikke kan gå til horer», og ettersom han har sin fulle rett til «å pule en unge av og til». Ut ifra informantene å forstå, virker det som mannen har et mål om seksuelt samkvem, og bruker intensjonell makt for å oppnå dette. I denne refleksjonen påtvinger mannen barnet sin egen vilje. Kapittelet understreker ekspertenes fokus om å plassere ansvar. Dette gjøres i intervjuene, så vel som i behandlingssituasjonen.

6.2 Tillit som forutsetning for intensjonell makt

Da terapeutene fortalte om hvordan mennene brukte bevisste strategier for å muliggjøre overgrep, var det flere som vektla den tillitsfulle relasjonen de hadde til barnet. Informantene ga uttrykk for at relasjonen mellom offer og overgriper var en kjent relasjon, der egenskapen ved relasjonen var forutsetningen for at overgrepet kunne skje. Egenskapen ved relasjonen virket å være tillit. *«Det er veldig ofte en nær relasjon(.) Det er veldig ofte et sånt tillitsforhold at man veldig ofte har en omsorgsrolle for barnet»*, sa den ene terapeuten da vi spurte om hvilke barn overgriperen valgte. Han sier videre at *«90% av de barna som utsettes for overgrep, de kjenner overgriperen. De vet godt hvem det er»*. Informantene beskrev hvordan mennene visste hvordan de kunne utnytte en tillitsfull relasjon.

Barnet er helt avhengig av deg som voksen, og er nødt til å tro at du er god. Hvis ikke barn kan tro på at voksne er gode, så overlever de ikke i det hele tatt. Og det at du har en tillitsrelasjon har alt og si(...) Når det er tillitsrelasjon, så er skaden mye større.

Hun forteller hvordan barnet er avhengig av tilliten til den voksne. Barnet vil kunne tro at den voksnes intensjon er god, selv når de begår overgrep. *«For du er jo til å stole på, du skal jo ikke gjøre noe vondt. Kanskje er de redd for at du blir lei seg, og barnet er fortsatt glad i deg»* gjenforteller eksperten som arbeider i fengsel fra samtale med en overgriper. Fordi mannen står i en posisjon med mer autoritet enn barnet på grunn av tradisjonelt herredømme, har den voksne definisjonsmakt for barnets opplevelser (Weber, 1971). *«Seksuelle overgrep mot barn handler derfor både om konkrete krenkende hendelser og om relasjonen mellom barnet og den som forgriper seg, det vil si om kontinuerlig mulighet for overgrep, om selve «luften barnet puster i»* (Søftestad, 2005, s. 35). Den voksne står i posisjon til å definere hva som er normalt og vanlig atferd overfor barnet, fordi barnet, slik informantene uttrykker, er avhengig av å stole på voksne rollemodeller. *«Det å gjøre folk avhengig av seg kan være veldig skummelt egentlig. Og at man får en makt da, som det er lett å misbruke når noen blir veldig avhengig av deg»*, forteller samme informant. Hun impliserer hvordan mannen bevisst og tydelig utnytter tilliten barnet har til seg for å tvinge igjennom sin vilje. Samt hvordan barnet, selv om det kanskje ikke «vil», ikke tør å motsette seg handlingen (Weber, 1971).

Når informantene forteller at mennene er klar over hvordan barnet er avhengig av voksenroller og deres tillitsfulle relasjon, indikerer de samtidig at handlingen er preget av intensjonell makt. Mannen virker å være klar over den rollen han har overfor barnet, og

utnytter dette strategisk. «Overgriperne kan være både kunnskapsrike og tålmodige i sitt arbeid med «grooming the victim», som kan omfatte å bli kjent med og oppnå tillit også hos offerets familie før tillitsrelasjonen utnyttes til å begå seksuelle overgrep mot barn» (Brantsæter, 2001, s. 475-476). Dette fører meg naturlig videre inn på spørsmålet om hvordan mennene oppnår denne tilliten.

I det følgende skal jeg undersøke de strategiene overgriperne bruker for å komme i en posisjon til å utnytte en tillitsfull relasjon. I all hovedsak skal jeg undersøke hvilke tilfeller informantene snakker om som virker å være preget av intensjonell makt.

6.3 Former for intensjonell makt

Når informantene snakket om de tilfellene der overgrepet virket å være en virkning av intensjonell makt, kom de inn på begrepet groomingstrategier. «Begrepet «grooming» brukes i litteraturen om de strategier overgriperen bruker for å oppnå og vedlikeholde kontakt med ett eller flere barn» (Søftestad, 2005, s. 54). Strategiene blir snakket frem som valg mennene tar for å muliggjøre overgrep gjennom nøye planlegging og tilrettelegging. Handlingene virket å være nøye gjennomtenkt, og forberedt over lenger tid slik at utfallet skulle bli slik overgriperen ønsket. I boken *Barneovergriperen – legning eller handling?* (1997) bruker Svein Mossige begrepet «iscenesettelse» når han snakker om hvordan overgripere bevisst handler for å oppnå overgrep.

Det overveide kan komme tydelig frem i måten barneovergriperen oppsøker barnet på, hvordan han etablerer kontakt, hvordan han gradvis kan introdusere seksuelle tilnærminger i forhold til barnet, hvordan han kan refortolke disse tilnærmingene som normale, som noe han gjør for barnets skyld og så videre. (Mossige, 1997, s. 65)

Når jeg undersøker hvilke tilfeller som virker å være preget av intensjonell makt, skal jeg fokusere på de fortellingene som tar for seg mennenes ulike groomingstrategier, som en iscenesettelse av overgrepet.

6.3.1 Hvordan mennene velger seg ut sårbare familier

En av terapeutene hadde spurt sin klient om hvordan han velger ut ofrene sine. Til det hadde han svart: «*skanner, jeg ser hvem som er lett å få*». Informanten insinuerte at mannen ved å

skanne barn - så hvem som ville være et lett offer for overgrep. De forteller også om hvordan mennene bevisst velger sårbare familier, og ser disse som lettere ofre. Dette kan være familier med sykdom eller psykiske utfordringer, familier som mangler en forelder, fattige familier, eller familier med omsorgssvikt. Når mannen har funnet en sårbar familie, forteller informantene at de bevisst går frem for å oppnå tillit hos denne familien. «På grunn av egne problemer vil disse foreldrene ikke klare å se eller prioritere barnas behov. Dette kan føre til at barna omgås og eksponeres for personer og risikofylte miljøer hvor barn kan krenkes på ulike måter» (Søftestad, 2018, s. 28).

Mennene finner familier som kanskje mangler en voksenrolle, eller familier «*som er litt fattige, eller som ikke har det så bra da*», slik terapeuten forteller. «Vissa barn löper en större risk än andra att utsättas för sexuella övergrepp. De kommer främst från familjer med store psykologiske och/eller sociala problem» (Andersson, 2002, s. 66). En sårbar familie kan være mindre ressurssterk, og vil lett la seg manipulere og forføre, fordi familien har behov for en stabil voksenperson. Særlig barnet kan oppleve behovet for en voksenrolle i sitt liv, hvis mor og far ikke mestrer forelderrollen. Foreldrene kan også oppleve det som frigjørende at en annen voksenrolle bistår dem i hverdagen. Det vil derfor kunne være lettere for mannen å misbruke et barn av sårbare familier ettersom barna er tilgjengelig for nye omsorgsrelasjoner (Andersson, 2002).

Mannen kan bruke tid på å opparbeide tillit hos familien. Når tilliten er på plass, vil det være vanskeligere for familien å anta at vedkommende er en overgriper, slik den ene terapeuten uttrykker.

Ja, de kan bruke årevis for å bli liksom en veldig hyggelig person. Ikke for å bli en hyggelig person, de er en hyggelig person, også får de masse tillit. Også kan det kanskje hende overgriperen blir husvenn for eksempel – en som hjelper til, eller bærer varer, eller sager ved eller noe sånt. Sånn at da har jo de voksne i familien der tillit til meg som overgriper. Og da har ikke barnet noen å si ifra til. For da finner ikke barnet noen å si ifra til, for da er det den utenfor familien, så den overgriperen går ganske bevisst frem for å komme i posisjon til å misbruke barnet seksuelt. Og da med for eksempel å favorisere barnet over tid, ikke begå overgrep, men være snill helt til barnet får tillit. Og være snill sånn at omgivelsene rundt barnet også får tillit til dem.

Informanten illustrerer her et bilde av en mann som ved veloverveid valg, og gjennomtenkte metoder oppnår en nær relasjon til barn og familien. Informanten impliserer at mannen *vet* at denne tillitsfulle relasjonen vil muliggjøre et overgrep. Først og fremst fordi barnet og familien stoler på mannen, men også fordi han utelukker barnets mulighet til å si ifra til andre voksne. Mannen virker tålmodig i sin fremgangsmåte for å oppnå målet, fordi han kan bruke lang tid på å opparbeide seg tilliten som kreves for at målet kan oppnås (Brantsæter, 2001).

Strategien for å opparbeide seg tillit hos familien, virker ut ifra det informantene forteller å være bevisst, planlagt og gjennomtenk. Informantene snakker om hvordan mannen anvender denne strategien som intensjonell makt for å gjennomføre overgrepet (Skjørten, 1988).

6.3.2 Hvordan mennene foretar bevisste yrkesvalg

Informantene fortalte også om tilfeller der mennene tok bevisste yrkesvalg for å komme tettere på barn. Det at mennene tar bevisste yrkesvalg, står også i sammenheng med fortellingene om at overgrep ofte skjer i egenskapen av en nær relasjon. Den ene terapeuten sa:

Noen kan begynne å jobbe på institusjoner, noen kan være vikarer på institusjoner ikke sant, og i dusjen så kan man si at «skal jeg ta deg på tissen liksom», også er de kanskje bare vikar kanskje. Så begynner de å onanere guttene, vaske dem og sånn ikke sant(...). Eller i barnehager hvor de sier at «jammen jeg tar, jeg steller jeg» og lukker døra, «jeg liker best at døra er lukket og sånn, jeg synes det trekker så fælt, eller jeg liker ikke at foreldrene skal bare komme inn, vi låser døra mens vi steller»,

Dette var historier om menn som gjennom sitt yrke forsøkte å muliggjøre overgrep med barn, samt forhindre å bli oppdaget. Hun illustrerer her hvordan mannen gjennomtenkt sørger for å være i en posisjon hvor han har makten til å avgjøre resultatet. Overgrepet virker ikke å være noe som «bare skjer». Det virker isteden å være planlagt fordi han låser døra mens han steller barnet, eller sørger for at foreldrene ikke er tilstede når han steller. Informanten impliserer at mannen har en klar tanke om en intendert handling, og hvordan han strategisk må gå frem for å gjennomføre dette.

Journalisten fortalte om menn som var del av et internettsamfunn for pedofile, der administratoren av denne nettsiden kunne se at «*overraskende mange som var der var folk*

med IT-utdannelse». Han uttrykket at utdannelsen var et strategisk valg slik at de kunne fortsette med nedlastning av overgrepsmateriale uten å bli tatt. Han fortalte videre at de overgriperne han hadde vært i kontakt med i stor grad var mennesker som arbeidet med barn. «*Vi har fotballtrenere, leger, sykepleiere, helsesektor og frivillig arbeid, og det å jobbe med barn*». Også journalisten forteller om hvordan mennenes overgrepskarriere ser ut til å være et resultat av en rekke bevisste, og nøye gjennomtenkte valg. Alt fra valg av utdanning, til yrke, og hvordan de opptrer i sitt yrke. Da vi spurte en av den ene terapeuten om det var noe mønstre på miljøene disse mennene oppsøker, svarte han:

Typisk idrettslag, menigheter, andre steder hvor det drives arbeid for barn, for eksempel. Så da vil de jo ønske å komme i situasjoner der de har kontakt med barn, og der de har mulighet til å være sammen med barn. Lærere i barneskolen, kan være en annen gruppe her, eller førskolelærere. Så de vil søke seg til miljøet der det finnes barn.

Han poengterte videre at disse mennene skilte seg fra dem som brukte barn mer som «*substitutt for manglende evne til å håndtere gode voksenrelasjoner*». Det virket derfor som at informanten skilte mellom de som bevisst oppsøkte miljøer med barn i, og dem som tilfeldigvis havnet der på grunn av avmakt. En bevisst strategi for å frekventere i slike miljøer, må forstås som et bevisst handlingsvalg, og ut ifra informantenes fortellinger å bedømme, tilskrives slike hensiktsmessige handlingsvalg ansvar. Mennene var strategiske i en situasjon der de var overlegne barnet, og misbrakte denne posisjonen for å oppnå sitt mål (Hernes, 1978).

«Men hvis vi mener at den pedofiles handlinger også innebærer valg som den pedofile kan gjøre, betyr det da at man kan velge å ta ansvar for å utvikle seg selv i andre retninger?» (Mossige, 1997, s. 34). Spørsmålet er passende, selv om jeg i denne sammenheng sjelden benevner overgripere som pedofile. Slik informantene snakker frem overgriperens strategier, har han i løpet av denne bevisstheten og tiden mulighet til å ta andre valg som gjør at han kan forstå fra overgrepet. Mannen kunne *bevisst* tatt andre yrkesvalg som gjorde at han ikke arbeidet med barn. Hvis han fryktet en drift eller preferanse for barn, eller visste at han kunne være tilbøyelig til å misbruke sin maktposisjon for å dekke seksuelle behov, kunne han valgt å avstå fra risikofylte situasjoner. Mannens autoritet som følge av yrkesposisjon gir han makt,

samtidig som hans yrke gjør at han kommer i nær kontakt med barn, hvilket gir han mulighet til å påtvinge barnets atferd sin egen vilje (Weber, 1971).

6.3.3 Manipulasjon som intensjonell makt

En annen måte overgriperen virket å iscenesette overgrepet, var gjennom manipulasjon. Ikke bare manipulerte overgriperne seg selv gjennom rasjonalisering og minimalisering av overgrepet, der de rettferdiggjorde sin handling. De manipulerte også barnets nærmiljø, barnets familie, og barnet selv.

«Ja nå er det ikke lenge før ungen min begynner å snakke om overgrep, for det er jo så mye overgrep i avisene for tiden». Er et eksempel en av terapeutene kommer med da hun snakker om hvordan mennene manipulerer nærmiljøet. Hun viser til mannens bevisste taktikk for å systematisk fjerne seg fra nærmiljøets antagelser om at han kan være en overgriper. Han kommer folks antagelser i forkjøpet, slik at de ikke skal tro at mannen er «kapabel» til å begå overgrep. *«Så kommer kanskje barnet om tre uker og forteller at «jeg måtte suge på tissen til pappa», og da sier pappa «ja, hva var det jeg sa, husker dere jeg nevnte det?»* sier terapeuten. *«Overgriperne gjør alt det de kan for at barnet ikke skal si noe. De kan til og med kle seg ut ikke sant for å være en annen person når de begår overgrepene».* Hun gir uttrykk for at mannen er bevisst sine overgrepshandlinger, og må derfor sørge for at andre ikke får kjennskap til disse handlingene. Isteden for å endre sitt handlingsmønster, sørger han for å manipulere nærmiljøet slik ingen skal vekke mistanke om han.

Journalisten forteller hvordan en overgriper sammen med andre overgripere manipulerte en jente slik at de kunne misbruke henne.

Flere ganger møttes de for å begå overgrep mot denne fireåringen, og på den ene siden så beskriver han at det er jo, dette er kjærlighet, det var ikke bare det seksuelle vi var ute etter. Vi var ute etter et forhold med henne.

For å oppnå dette *«så tok de henne, kjørte tur med henne, kjøpte leker til henne, ikke sant. Hun virket så glad og lykkelig».* Informanten forteller videre at mannen var svært opptatt av at jenta skulle gi samtykke til at mennene kunne holde på.

Under hele overgrepet, prosessen, eller hva man skal kalle det, så ba de henne om samtykke, og om det var greit det de gjorde mot henne. Og hvis hun ga uttrykk for at ikke det var bra, så ba de om unnskyldning og gikk videre.

«Og gikk videre» forteller han. Informanten gir uttrykk for at mennene hadde en plan med sitt forhold til denne jenta, og intensjonen var å oppnå seksuell kontakt med henne. Intensjonen var bevisst, målet var klart, middelet de brukte var manipulasjon gjennom gaver og goder. Men hvorfor var de så opptatt av jentas samtykke? Ut ifra informantene virket det som at et samtykke ville «rettferdiggjøre» mennenes handling, og på den måten kunne de fortsette med overgrep. «His aim is to gain sexual control of the child by developing a willing or consenting sexual relationship» (Groth, 1978, s. 12).

Den ene terapeuten forteller også hvordan mannen bevisst arbeider for å få barnets samtykke og tillit. «De jobber hardt for å komme i posisjon, altså de kan favorisere barnet, gi de nye skøyter, gå på kino med det, gjøre hyggelige ting sammen med det, for at barnet skal like dem». Hun antyder at mannen vet hvordan han skal gå frem for å kunne oppnå tillit slik at han kan forgripe seg. I en tillitsfull relasjon vil de kunne manipulere barnet til samtykke med lokking og gaver, eller manipulere barnet inn i en overgrepssituasjon.

Eksperten som arbeider i fengsel hadde erfaring fra offerets side, og fortalte hvordan enkelte av barna skulle ønske at mannen isteden hadde tvunget dem inn i overgrepet ved hjelp av fysisk vold. «For dem tror jo selv at de har vært med på det, og kan for eksempel si «det hadde vært mye bedre om han dro meg unna, eller slo meg» at det hadde vært bedre å forholde seg til» forteller informanten. Manipuleringen gjorde at mannen fikk barnet til å tro at det ønsket å delta, og noen ganger også var initiativtaker (Andersson, 2002).

Informantene indikerer hvordan mennene i en bevisst posisjon er klar over hva som må til for å oppnå tilsiktet resultat – overgrep. De forstår at de må opptre tillitsfulle, både overfor barnet, familien og nærmiljøet. Ved å oppnå tillit, og nær og trygg relasjon til et barn, vil man lettere kunne manipulere dem, og sjansen for å oppnå intimitet med barnet vil kunne være større. «Den langsiktige forberedelsen av overgrep viser hvordan overgrepene var veloverveide, nøye planlagt og valgt. Barnet er del av et regime hvor overgriperen har den fulle og hele definisjonsmyndigheten» (Søftestad, 2005, s. 54). Informantene snakker om manipulasjon som en form for intensjonell makt, altså et middel for å muliggjøre overgrep

(Hernes, 1978). Mannen har fått barnet til å gjøre noe det ellers ikke ville gjort, hvis det ikke var for mannens manipulasjon (Weber, 1971). Ettersom handlingen ut ifra informantene virker å være strategisk bevisst, tilskriver de i så måte mennene ansvar for overgrepet de har begått- overgrepet skjedde i kraft av mannens intensjonelle bruk av makt.

6.3.4 Trusler som intensjonell makt

En annen strategi informantene snakket frem i mennenes bevisste handling, var bruken av trusler for å muliggjøre overgrep. Det virket som mennene ved bruk av trusler sørget for å tvinge igjennom sin vilje om seksuelt samkvem, samtidig som de sørget for at barnet ikke fortalte om overgrepet til andre. Informantene fortalte hvordan truslene hadde stor effekt ettersom det var en voksen mann som uttrykket dem. Sammenlignet med en voksen mann vil ikke et barn ha vesentlig motstandskraft (Sætre et al., 1986). Den ene terapeuten ga eksempler på hvordan mennene kunne true barna:

Hvis du forteller det så dreper jeg deg, eller du får ikke jobbe her lengre. Jeg skal nok fortelle det, det er du som vil det her, og ja- har du tenkt til å slutte og jobbe her du eller? Altså hva tror du mora di sier til det her da? Eller de sier det at «hvis du forteller det, så må du bo hos meg», altså de bruker trusler for å få ungene til og ikke si det.

Hun forteller hvordan mannen direkte bruker ord til å skremme barnet fra å si ifra om overgrepet, eller kjempe imot. Mannen gjør barnet redd for at hemmeligheten skal offentliggjøres. «De er kyniske for å oppnå sine egne greier» forteller hun videre. «Hvis du forteller noe så kommer jeg til å drepe deg», eller «at de skal drepe mamma eller pappa». Trusselen om at barnet kommer til å miste jobben, eller må flytte hjem til overgriper, kan ha effekt nok til at barnet ikke forteller om overgrepet til andre. Barnet kan ikke være trygg på at mannens trusler ikke er sanne. Hemmeligheten om overgrepet, kan for barnet virke lettere å bære, enn at de skal miste familien sin, eller bli drept.

Terapeuten forteller også hvordan mannen truer barnet til å tro at de liker det, og på den måte gjøre barnet deltakende i overgrepet.

De gjør også slik at barna får orgasme, altså guttene kanskje får ereksjon, nå snakker jeg om sånn 12-13åringer, 11-12-13års gamle gutter, og kanskje de får utløsning når

overgriperen holder på, for kroppen reagerer. Så sier de at «ja, jeg ser at du liker det».

Hvis barnet føler de deltar i overgrepet, har de mindre å si ifra til andre om, kanskje fordi de ikke opplever å motsette seg mannens handling. Isteden kan barnet ta på seg skylden for det som har skjedd (Andersson, 2002; Mossige, 1997).

Overgrep mot barn er sjeldent kjent for å være betinget av fysisk vold (Sætre et al., 1986). Som regel lar barn seg overtale uten fysisk overtalelse og tvang. Mer indirekte trusler virker å skje som følge av den aldersmessige forskjellen i relasjonen, slik den ene terapeuten sier, *«Det at de er voksne og menn i seg selv kan være truende og gjør at man ikke gjør motstand for eksempel»*. Hun gir uttrykk for at barnet ikke har mulighet til å kjempe imot, når hun videre sier at *«barn har ikke anledning til å forsvare seg»*. Barnet vet at de har lite makt sammenlignet med den voksne mannen, og en motsettelse av situasjonen ville vært nytteløst. Videre forteller informantene at mennene ofte slutter når barnet kommer i tenårene. I tenårene blir barnet tøffere, de skjønner at de har blitt utsatt for noe som er galt, og de tør i større grad enn før å si ifra til andre om det som har skjedd. *«Det blir kanskje flere som sier nei»*, forteller hun. *«Og det er flere som sier «hvis du ikke gir deg nå så anmelder jeg deg». Assa det blir litt mer motstand»*. Det at barnet blir eldre tar fra mannen noe av makten han tidligere har hatt fordi barnet ikke lenger er den underlegne. Fordi han ikke lenger er den maktfulle overfor barnet, kan han ikke lenger bruke barn som substitutt for å dekke egne seksuelle lyster og behov (Sætre et al., 1986).

Ut ifra informantene å forstå, virker det som om mennene utsetter barnet for trusler for 1) å sørge for at barnet lar seg misbruke, og 2) fordi de vet hvordan samfunnet fordømmer seksuelle overgrep mot barn, og ønsker derfor ikke at andre skal få kjennskap til overgrepet. De truer til seg et overgrep, samtidig som de truer til seg andres ukunnskap om overgrepet. I dette ligger det altså forståelse om at mannen er bevisst overgrepet, ettersom han klarer å begripe at det er en uriktig handling. Han handler på tross av normer, på tross av barnets vilje, men til fordel for sin egen intensjon og vilje slik at han får tilfredsstilt egne seksuelle lyster. Når en person opptrer med denne graden av intensjonell og bevisst handling, virker det som informantene forklarer mennenes handlinger med deres egen vilje til handling.

6.4 Oppsummering

Jeg har med denne analysen vist hvordan ekspertene snakker om overgrepet som en bevisst handling der overgrepet er et tilsiktet resultat. Ekspertene understreket hvordan mannen ved bruk av bevisste strategier tvinger igjennom sin vilje om å tilfredsstille sitt eget behov, og muliggjøre overgrep- tross barnets implisitte eller eksplisitte motstand. Jeg har vist hvordan ekspertene trekker frem en tillitsfull relasjon både til barnet og dets omgivelser som forutsetning for å muliggjøre overgrepet. Ved hjelp av grooming-strategier misbruker mannen denne tilliten, og sin posisjon i forhold til barnets. Ekspertene forteller hvordan mannen er kalkulert i det han vet hva som må til for at overgrep skal kunne skje, for ikke å bli oppdaget, og for at barnet skal tie. Mannen virker å ha en klar intensjon i relasjonen til barnet, og virkningen av dette blir overgrep. Med denne analysen har jeg vist hvordan ekspertene virker å ansvarliggjør mennene for overgrepshandlingen, fordi de like bevisst kunne valgt å handle annerledes.

7 Avslutning

I følgende kapittel oppsummerer mine funn om hvordan terapeuter og fagfolk snakker om og forstår overgripere og deres overgrepshandlinger, og hvordan jeg tolket dette i lys av en maktforståelse.

Da jeg analyserte ekspertenes begrepsbruk, virket det som mitt materiale ble ryddet som en naturlig virkning av informantenes profesjon. Jeg viste hvordan relasjonen ekspertene hadde til overgriperne, i kraft av sitt yrke, var forutsetning for begrepene de valgte. Videre illustrerte jeg hvordan valg av begreper kan fungere som en kategorisering. Begreper har, slik Foucault forklarer, tilhørende diskurser. Når det snakkes om en «pasient», snakkes det om en syk person med behov for helsehjelp. Ekspertene ga på denne måten uttrykk for hvordan de forstod og forklarte overgriperne. Overgriperne ble i all hovedsak omtalt som klient, innsatt eller overgriper, foruten to av informantene som brukte begrepene «pasient» og «den man observerer». Ut ifra begrepsbruken å forstå, virket det som at det de tok stilling til, var det faktum at mennene hadde begått et overgrep. Ingen av ekspertene brukte begrepet «pedofil», selv om de snakket *om* begrepet. Dette indikerer at de tar avstand fra pedofil-diskursen, altså hva pedofili forstås som.

Ekspertene vekslet mellom å forstå overgrepet som noe uintent, og som tilsikt, og plasserte ansvar som følge av dette. Dette viser jeg i kapitlene om overgrep som utilsikt og tilsikt resultat.

I kapittelet om «overgrep som utilsikt resultat» viser jeg hvordan ekspertene virker å forstå overgrepet som et uheldig resultat av en vond barndom. Ekspertene understreker mennenes avmaktsposisjon som årsak til overgrep, og impliserte at mennenes utfordrende oppvekst hadde plassert dem i avmaktsposisjonen. Ekspertene fremstilte mennene som stusselige, veike, passive, typiske tapere, med manglede sosial kompetanse, og som mestret relasjonen til barn bedre enn til andre voksne. Jeg viste med dette hvordan ekspertene gjennom sine fortellingene virket å fraskrive mannen ansvar for overgrepet. Både Brantsæter (2001) og Andersson (2002) har lignende avmaktsfortellinger i sine avhandlinger. «De fleste informantene forteller at overgrepene startet i en periode hvor de generelt hadde det vanskelig» (Brantsæter, 2001, s. 263). Ved å analysere informantenes fortellinger og samtidig henvende meg til relevant litteratur, har jeg presentert hvordan overgrepet ut ifra ekspertene

virket å være resultat av at mannen ikke visste bedre. Et resultat av ukunnskap. Målet med dette kapittelet var å vise hvordan informantene snakket om overgrepet som et utilsiktet resultat av avmakt, med fokus på mennenes oppvekst som forklarende årsak.

I kapittelet om «overgrep som tilsiktet resultat» viser jeg hvordan terapeutene og fagfolkene snakker om overgrepet som resultat av en bevisst handling. Ekspertene gir eksempler på hvordan mennene med gjennomtenkte groomingstrategier iscenesetter overgrepet.

Fortellingene dreide seg i stor grad om hvordan overgrepet var et resultat av intensjonell maktbruk, til sammenligning med overgrepene som virket å være et resultat av mannens avmakt. De fremstilte mannen som svært formålsrasjonell, med en klar tanke om nødvendig fremgangsmåte for å muliggjøre overgrep slik at de fikk dekket sitt seksuelle behov.

Med Groth sin kategorisering av regressed og fixated offenders, ser jeg flere fellestrekk til ekspertenes fortellinger om overgrepet som utilsiktet, fordi overgrepet virker å bli begrunnet med avmakt. Groth gir i sine tekster også eksempler på overgrep som noe intensjonelt, slik jeg også gjør. Jeg savner likevel en lignende kategorisering av overgripere som virker å handle bevisst for å tilfredsstille seksuelle behov. Kategoriseringen kunne med fordel inkludert hvordan mennene med intensjonell makt oppnår overgrep.

Felles for mitt prosjekt og avhandlingene til Brantsæter (2001) og Andersson (2002) er fokuset på overgrepsfortellinger. Forskjellen ligger i hvem som forteller om overgrepet – i mitt tilfelle terapeuter og fagfolk, i deres tilfelle – overgriperne selv. Det virker som mine informanter i større grad forsøker å *forklare* mennenes atferd og egenskaper, enn hva mennene gjør selv i Brantsæter og Anderssons avhandling. Til tross for dette bemerker jeg meg hvor like fortellingene virker å være, uavhengig av hvem som forteller dem. Det er derfor interessant å reflektere om i hvilken grad ekspertenes fortellinger og forståelse av mennene er påvirket av overgriperens egne fortellinger.

Innledningsvis uttrykket jeg at seksuelle overgrep mot barn trolig vil skje også i fremtiden. I fremtiden vil det være flere ofre, flere overgripere, og flere eksperter på feltet. Like fullt vil flere sosialarbeidere kunne komme til å arbeide med mennesker i en eller annen forbindelse til «seksuelle overgrep». Dette prosjektet har vist at det ikke finnes en uttømmende måte å forstå overgrep og overgriper på. Det faktum at ekspertene veksler mellom å se overgriper og hans handling som noe intensjonelt og uintendert, indikerer viktigheten av teoretisk kunnskap om

tematikken for å kunne arbeide med dette i praksis. Det finnes ikke ett riktig svar eller en riktig forklaring på overgrep. Kunnskap om eksperters forståelse og fortelling om overgriper og overgrep vil kunne bidra til at sosialarbeidere blir mer forberedt til å arbeide med overgrepstematikken. Felles for ekspertene jeg intervjuet og visjonen i sosialt arbeid, er viktigheten av å «se personen ut fra den sammenheng han eller hun befinner seg i» (Berg et al., 2015, s. 19). For å kunne studere overgrep og sammenhengene rundt overgrep, må man tørre å kommunisere problemet, slik jeg uttrykket i prosjektets formål. Hvis sosialarbeidere har kunnskap om hvem overgriperen og hans handling blir forstått som, samt hvordan eksperter arbeider med denne gruppen mennesker, vil de være bedre rustet til å møte en overgriper eller et offer for overgrep.

8 Litteraturliste

- (APA), A. P. A. (2000). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM- IV-TR)*. Washington, DC: American Psychiatric Association
- Almås, E. (2017). Kinsey-rapportene. I *Store medisinske leksikon*. <https://sml.snl.no/Kinsey-rapportene>: snl.no.
- Andersson, I. T. (2002). *Från barndom till brott. Om 20 män dömda för sexuella övergrep mot 38 barn*. Göteborg: Universitetet i Göteborg.
- Aubert, V. (1965). *The hidden society*. Totowa, New Jersey: Bedminster Press.
- Berg, B., Ellingsen, I. T., Levin, I. & Kleppe, L. C. (2015). Hva er sosialt arbeid? I B. Berg, I. T. Ellingsen, I. Levin & L. C. Kleppe (Red.), *Sosialt arbeid. En grunnbok* (s. 19-35). Oslo: Universitetsforlaget.
- Blakar, R. M. (1996). *Språk er makt*. Oslo: Pax.
- Brantsæter, M. C. (2001). *Møter med menn dømt for seksuelle overgrep mot barn*. Oslo: Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo.
- Braun, V. & Clarke, V. (2008). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101. <https://doi.org/https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Briggs, F. & Hawkins, R. M. F. (1996). A Comparison of the Childhood Experiences of Convicted Male Child Molesters and Men Who Were Sexually Abused in Childhood and Claimed to be Nonoffenders. *Child abuse and Neglect*, 20(3), 221-233.
- Brownmiller, S. & Larsen, I. (1977). *Voldtekt*. Oslo: Gyldendal.
- Bruusgaard, D. (2019). Pasient. I. store medisinske leksikon: Store norske leksikon. Hentet fra <https://sml.snl.no/pasient>
- Bryman, A. (2012). *Social Research Methods*. United states: Oxford university press.
- Bufdir. (2017). Seksuelle overgrep mot barn. Hentet fra https://www.bufdir.no/Statistikk_og_analyse/Oppvekst/Vold_og_overgrep_mot_barn/Seksuelle_overgrep_mot_barn/
- Bufdir. (2019). Nettovergrep. Hentet fra <https://www.bufdir.no/vold/TryggEst/Overgrep/Nettovergrep/>
- Connell, R. W. (2005). *Masculinities*. Cambridge: Polity Press.
- Darke, J. L. (1990). Sexual aggression. Achieving Power through Humiliation. I W. L. Marshall, D. R. Laws & H. E. Barbaree (Red.), *Handbook of Sexual Assault. Issues, Theories, and Treatment of the Offender* (s. 55-68). New York: Plenum Press.

- Engelstad, F. (1999a). Maktbegrepet etter Max Weber. I *Om makt. Teori og kritikk*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Engelstad, F. (1999b). Michel Foucault som maktteoretiker. I *Om makt. Teori og kritikk*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Engelstad, F. (2016). *Hva er MAKT*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Foucault, M. (1999). Seksualitetens historie. I E. Schaaning (Red.), *Viljen og viten*. Oslo: EXIL.
- Glad, K. A., Øverlien, C. & Dyb, G. (2010). *Forebygging av fysiske og seksuelle overgrep mot barn. En kunnskapsoversikt*. Oslo. Hentet fra https://www.nkvts.no/content/uploads/2015/08/forebyggingavfysiskeogseksuelleovergrepmotbarn_kunnskapsoversikt.pdf
- Groth, A. N. (1978). Patterns of Sexual Assault against Children and Adolescent. I A. W. Burgess, A. N. Groth, L. L. Holmstrom & S. M. Sgroi (Red.), *Sexual Assault of Children and Adolescents* (s. 3-24). Canada: Lexington Books.
- Groth, A. N. (1982). The Incest Offender. I S. M. Sgroi (Red.), *Handbook of Clinical Interventions in Child Sexual Abuse* (s. 215-240). Canada: LexingtonBooks.
- Groth, A. N. & Birnbaum, H. J. (1979). *Men who rape. The psychology of the Offender*. New York: Plenum Press.
- Hem, E. (2013). Begrepet «pasient» har sine svakheter, men alternativene er dårligere. *Tidsskriftet. Den norske legeforening*.
- Hernes, G. (1978). *Makt og avmakt*. Bergen: Universitetsforlaget.
- Holt, N., Bremner, A., Sutherland, E., Vliek, M., Passer, M. W. & Smith, R. E. (2015). *Psychology, the science of mind and behaviour* (3. utg.). Berkshire: McGraw-Hill Education.
- Kripos. (2016). *Seksuelle overgrep mot barn under 14 år*.
- Kwarnmark, E. & Andersson, I. T. (1999). *Förövarpsykologi. Om våldtäkt, incest och pedofili*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Langfeldt, T. (2013). *Seksualitetens gleder og sorger : identiteter og uttrykksformer*. Bergen: Fagbokforl.
- Laws, D. R. & Marshall, W. L. (1990). A Conditioning Theory of the Etiology and Maintenance of Deviant Sexual Preference and Behaviour. I W. L. Marshall, D. R. Laws & H. E. Barbaree (Red.), *Handbook of Sexual Assault. Issues, Theories, and Treatment of the Offender* (s. 209-227). New York: Plenum Press.

- Lazarus, R. S. & Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal, and coping*. New York: Springer Publishing Company.
- Levin, I. (2004). *Hva er sosialt arbeid*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lindberg, P. & Røren, I. (2019). Faren skal ha utsatt henne for minst 160 overgrep. *Aftenposten*, <https://www.aftenposten.no/amagasinet/i/ddA4bj/Faren-skal-ha-utsatt-henne-for-minst-160-overgrep-Hun-er-sa-skadet-at-hun-har-vart-innelast-pa-sykehus-i-nesten-fire-ar>.
- Malm, M. S. (2019). *Norgeshistoriens største overgrepssak:- Tok kontakt med unge gutter på KIK og Omegle*.
- Marshall, W. L. & Barbaree, H. E. (1990). An Intergrated Theory of the Etiology of Sexual Offending. I W. L. Marshall, D. R. Laws & H. E. Barbaree (Red.), *Handbook of Sexual Assault. Issues, Theories, and Treatment of the Offender* (s. 257-271). New York: Plenum Press.
- Mossige, S. (1997). *Barneovergriperen : legning eller handling?* Oslo: Ad notam Gyldendal.
- NESH. (2016). *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi*. Oslo: De nasjonale forskningsetiske komiteene.
- NOU 2003:19. (2003). *Makt og demokrati*. Norges offentlige utredninger. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/contentassets/316f4765f7c44a2c8def9dcd5da8f30/no/pdf/s/nou200320030019000dddpdfs.pdf>
- Persvold, A. Z. (2019). klient. I: Store norske leksikon. Hentet fra <https://snl.no/klient>
- Ringdal, K. (2013). *Enhet og mangfold*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Silverman, D. (2011). *Qualitative Research* (3. utg.). London, California, New Dehli, Singapore: Sage publications.
- Skilbrei, M.-L. & Stefansen, K. (2018). *Seksuell vold. En samfunnsvitenskapelig innføring*. Oslo: Cappelen Damm AS.
- Skjørten, K. (1988). *Når makt blir vold. En analyse av seksualisert vold i parforhold*. Oslo: Institutt for kriminologi og strafferett.
- Skjørten, K. (1994). *Voldsbilder i hverdagen*. Oslo: Pax.
- Straffeloven. (2005). *Lov om straff LOV-2005-05-20-28*. Hentet fra <https://lovdata.no/lov/2005-05-20-28>
- Sætre, M., Jebsen, E. & Holter, H. (1986). *Tvang til seksualitet*. Oslo: Cappelen.
- Søftestad, S. (2005). *Seksuelle overgrep. Fra privat avmakt til tverretatlig handlekraft*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Søftestad, S. (2018). *Grunnbok i arbeid med seksuelle overgrep mot barn*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Tranøy, K. E. (2018). Ansvar. I. www.snl.no: Store norske leksikon. Hentet fra <https://snl.no/ansvar>
- Wam, A. (1988). *Seksualisert vold*. Oslo: Forbruker- og administrasjonsdepartementet.
- Weber, M. (1971). *Makt og byråkrati* (D. Østberg, Overs.). Oslo: Gyldendal.
- Weber, M. (1999). *Verdi og handling* (H. Jordheim & F. Engelstad, Overs.). Oslo: Pax.
- Willig, C. (2008). *Introducing Qualitative Research in Psychology* (2. utg.). Berkshire: Open University Press.
- Øverland, O., Børtnes, J. & Lunde, I. (2017). Vladimir Nabokov. I: Store norske leksikon.
- Aaslestad, P. (1997). *Pasienten som tekst*. Oslo: Tano Aschehoug.